

CARL VON CLAUSEWITZ JA MODERNIN SODANKÄYNNIN TEORIA

Yleisesikuntaeverstilutnatti, VTT Pekka Visuri

Preussin armeija kärsi Jenan - Auerstedtin taistelussa vuonna 1806 musertavan tappion, kun Napoleonin johtamat ranskalaiset joukot löivät sen hajalle.

“Miksi näin kävi? Eikö Preussin armeija enää ollutkaan se sama Fredrik Suuren organisoima ja kouluttama armeija, joka seitsenvuotisessa sodassa 1756 - 1763 oli taistellut menestyksellä ylivoimaa vastaan? Vastaus: Juuri niin, se oli yhä se sama.”

Katkelma Saksan liittotasavallan Bundeswehrin uudistamista koskeneesta keskustelutilaisuudesta 1980-luvulta.

Kenraali Carl von Clausewitzista on sanottu, että hän on yksi maailman eniten lainattuja ja vähiten luettuja filosofeja. Tähän toteamukseen voisi viime aikojen kokemuksesta lisätä, että hän on vielä vähemmän ymmärretty. Aina kun jossain alkaa sota, lehtiin ilmestyy Clausewitz-sitaatteja mitä kummallisimpiin yhteyksiin ja hänen “suuresta sotateoriastaan” haetaan varmoja perusteita tulkinnoille ja ennusteille valikoimalla mieleisiä irtoajatuksia.

John Keegan rinnasti pari vuotta sitten ilmestyneessä kirjassaan Clausewitzin Karl Marxiin. Molemmat olivat tunnetusti henkilöinä hyvin erilaisia mutta kuitenkin saman aikakauden Saksan poliittisen ja kulttuurisen ilmapiirin kasvatteja, ja he joutuivat myöhemmin yhtä lailla väärinkäytetyiksi harhaisten ideologioiden oppi-isinä. Clausewitzin nimeen vanhojen perusteltiin ensimmäisen maailmansodan järjettömiä tuhoamistaisteluita, eikä myöskään ole sattuma, että Clausewitzin teorit ovat kiehtoneet marxilaisia ideologeja eri puolilla maailmaa.¹

Clausewitzin nimi yhdistetään nykyisin niin saumattomasti sodankäyntiin, että puhutaan “clausewitzlaisesta sodasta”, kun itse asiassa tarkoitetaan ikivanhaa tapaa ratkoa poliittisia tai muita ongelmia väkivaltaisoin keinoin. Hänestä on tehty romanttisessa sotakirjallisuudessa eräänlainen sodanjumala Marsin moderni jälkeläinen. Kuitenkin Clausewitzin käsitys sodasta on tieteellisellä logiikalla perusteltu, joskin verraten vaikeasti tulkittava, teoriaa ja käytäntöä yhdistävä kuvaus sodan luonteesta - ei siis missään tapauksessa sodan oikeutukseen moraalisesti kantaottava toimintasuositus.

Tässä suhteessa Clausewitz kuuluu poliittisen realismin klassikkojen joukkoon yhdessä antiikin Kreikan Thukydiden² ja italialaisen renessanssifilosofi Niccolò Machiavellin³ kanssa. He pyrkivät kuvaamaan maailmaa sellaisena, kuin se kokemuksen mukaan on ollut, eivätkä siis halunneet esittää ohjelmaa maailman parantamiseksi.

Sotateorian alalla Clausewitzin veroinen klassikko on kiinalainen Sun Tzu kirjallaan

*Sotataito*⁴. Molemmille on yhteistä sodankäynnin inhimillisten tekijöiden korostaminen suhteessa teknisiin tai mekaanisiin tekijöihin, mutta toisaalta heillä on perusfilosofiassaan on myös huomattavia eroja. Sun Tzun opit ovat selkeitä ohjeita sotapäällikölle, kun taas Clausewitzin teoria on täynnä varauksia, joissa muistutetaan sodankäynnin alituisesta epävarmuudesta ja yllätyksellisyydestä. Jos Sun Tzun kirjaa voidaan nimittää kaikkien ohjesääntöjen äidiksi, Clausewitz edustaa pikemminkin ajattelua, jonka mukaan “ohjesääntö on järjen korvike”.

Mutta kannattaako nykyajan lukijan kuluttaa aikaansa kaksisataa vuotta sitten eläneen sotateoreetikon ajatusten tutkimiseen, kun tehtävää jo etukäteen sanotaan vaikeaksi? Osaltaan vastauksen antavat yhä uudet painokset Clausewitzin kirjoista ja viime vuosikymmeninä jatkuvasti laajentunut Clausewitz-tutkimus. Monien mielestä toistaiseksi paras ydinasestrategian tutkija Bernard Brodie sanoo mielipiteenään Clausewitzin pääteoksesta: “Tietysti tällä alalla on Clausewitzin ohella muitakin lukemisen arvoisia kirjoja, myös sellaisia, jotka käsittelevät ajankohtaisia kysymyksiä ja erityisesti ydinaseita, mutta mikään niistä ei syrjäytä Clausewitzin merkittävyyttä tai ajattomuutta.”⁵

Bernard Brodie oli myös ensimmäisiä, jotka näkivät ydinaseet “absoluuttisina aseina”, jotka pakottavat miettimään uudelleen kansainvälisen politiikan ja sodankäynnin perusteita. Siitä tarpeesta lähti liikkeelle uusi koulukunta, joka otti keskeiset periaatteensa Clausewitzin sotateoriasta ja jota sen vuoksi on nimetty neoclausewitzlaisiksi. Kylmän sodan jälkeen elämme jälleen uudessa tilanteessa, joten on mielenkiintoista pohtia, mitä Clausewitzilla voisi olla annettavana tälle ajalle.

Mistä Clausewitz sai kokemuksensa?

Clausewitzin teorioiden ymmärtämiseksi on välttämätöntä tuntea niiden syntyyn johtaneet olosuhteet ja johtopäätösten teossa käytetyt menetelmät. Clausewitz tutki monia sotahistoriallisia tapahtumia saadakseen pohjaa sodan luonteen analyysilleen, mutta se ei vielä selitä hänen metodinsa kestävyyttä.

Maaailmanhistorian sodista ovat muutkin kirjoittaneet kuvauksia lukemattomista erilaisista näkökulmista, ja hyvällä syyllä voidaan väittää jokaisen tilanteen olevan edellisistä poikkeavan. Myös Carl von Clausewitzin kokemasta, Ranskan suuresta vallankumouksesta vuonna 1789 alkaneesta neljännesvuosisadan kestäneestä sotaisestä jaksosta on esitetty hyvin erilaisia käsityksiä. Mainittakoon vain Leo Tolstoin kuolematon teos *Sota ja rauha*, jonka päätösluvussa sota kuvataan kulkutaudin kaltaiseksi, kaoottiseksi onnettomuudeksi, johon ihmisvoimin ei voida paljonkaan vaikuttaa.

Käsitys sodasta ja sotaidosta on siis aikansa kulttuuriin sidottua. Carl von Clausewitz syntyi *valistuksen* vuosisadalla 1. heinäkuuta 1780 vakaassa Preussissa, pienessä Burgin kaupungissa Magdeburgin lähellä, mutta hän joutui jo nuorena keskelle Ranskan suuren *vallankumouksen* synnyttämiä, koko Eurooppaa ravistelleita mullistuksia.

Perheen heikon taloudellisen aseman ja ajan hengen huomioonottaen ei ollut yllättävää, että Clausewitz liittyi armeijaan 12-vuotiaana ja osallistui pian

Reininmaalla ensimmäisen liittokunnan sotaan ranskalaisia vastaan. Mainzin piiritystä ja sekavaa takaisinvaltausta vuonna 1793 läheltä katsonut Clausewitz joutui ensi kerran pohtimaan, kuinka todellinen sota poikkesi ratkaisevalla tavalla rykmentin harjoituskentältä saadusta sodan kuvasta. Myöskään ranskalainen vallankumous-armeija ei vastannut Preussissa vallinnutta käsitystä sotaväestä vaan toimi omilla pelisäännöillään. Juuri luutnantiksi ylennetty 15-vuotias Clausewitz oli tietysti liian kokematon asettamaan sodan ilmiöitä oikeisiin mittasuhteisiinsa, mutta hän päätti ryhtyä selvittämään niiden perusteita.⁶

Clausewitzin elämässä seurasi 11 rauhallista opiskelun ja joukko-osastopalvelun täyttämää vuotta. Kurssinsa priimukseksi ja jo lahjakkuutensa näyttäneenä upseerina hän sai kunniatehtävän toimia prinssi Augustin adjutanttina ja sotataidon opettajana.

Kapteeni Clausewitzin maailmankuva järkkäi, kun Ranskaa vastaan alkoi sota vuonna 1806. Hän joutui sotavangiksi Preussin armeijalle katastrofaalisesti päättyneen Jenan ja Auerstedtin kaksoistaistelun jälkeen. Karvas tappio pakotti pohtimaan tarkemmin epäonnistumisen syitä. Samalla hänelle tarjoutui tilaisuus lähes vuoden mittaisella ”pakollisella opintomatalla”⁷ Ranskassa ja Sveitsissä tutustua vallankumouksen esiin nostamiin *tasa-arvon* ja *liberalismin* oppeihin sekä kaunokirjallisiin virtauksiin. Clausewitzista tuli saksalaisten kansallisliberaalien⁸ aatteiden vankkumaton kannattaja ja Napoleonin valtio- ja sotataidon harras tutkija.

Preussin armeijaa pidettiin 1700-luvun lopulla valiojoukkona, jonka kurinalaisella lineaaritaktiikallaan piti kyetä helposti lyömään vastustajansa. Mutta Jenan - Auerstedtin taistelussa vuonna 1806 vastaan asettui aivan toisenlainen sotajoukko, Napoleon Bonaparten taitavasti johtama ja vallankumouksellisen hengen innostama asevelvollinen massa-armeija. Se rikkoi preussilaisten hienot muodostelmat yllättävillä iskuilla, ja samalla särkyi Clausewitzin usko edelliseltä vuosisadalta periytyneisiin sotataidon oppeihin.

Palattuaan ranskalaisten sotavankeudesta Clausewitz osallistui Berliinissä ja Königsbergissä Preussin armeijan uudistustyöhön. Hän tutustui tällöin kuninkaan hoviin, sotilasjohtoon ja parhaisiin akateemisiin piireihin. Clausewitz opetti sotakorkeakoulussa strategiaa ja antoi yksityisopetusta muun muassa tulevalle Saksan keisarille Wilhelmille. Erityisen läheinen suhde Clausewitzille oli kehittynyt jo upseerikoulun oppilasajoilta Gerhard von Scharnhorstin kanssa, joka nyt oli uudistusliikkeen keskeisiä johtajia ja myöhemminkin esikuvallisena pidetty sotilas.⁹ Mutta Preussi oli tuolloin ranskalaisten miehittämä, ja elettiin alituudessa epävarmuuden tilassa.

Huhtikuussa 1812 Clausewitz lähti everstiluutnanttina Venäjän armeijan palvelukseen vastalauseena Preussin liittoutumiselle Ranskan kanssa. Kahta kuukautta myöhemmin aloitti Napoleon suuren armeijansa hyökkäyksen kohti Moskovaa. Napoleonin siellä kokemien tappion jälkeen myös preussilaisia joukko-osastoja siirtyi Venäjän puolelle, ja ne yhtyivät suuren liittokunnan mukaan Ranskan lopulliseen lyömiseen. Clausewitz osallistui Borodinon ja Berezina-joen taisteluihin ja vaikutti Taurogenin neuvotteluissa joulukuussa 1812 merkittävästi preussilaisten joukkojen saamiseen irti Napoleonin alaisuudesta. Hän oli myös mukana liittokunnan viimeisissä

sotatoimissa, mutta välillä Venäjällä käynyttä upseeria ei Preussissa kelpuutettu korkeisiin komentajatehtäviin.

Napoleonin kukistumista seurasi vanhan järjestyksen palautus eli restauraatio, jonka yhteydessä liberaali-demokraattiset uudistajat syrjäytettiin vallan huipulta. Myös Clausewitz oli konservatiivisten voittajien silmissä epäilyttävästi liberaalin ”jakobiiniläisen” tartunnan saanut, ja niinpä hän joutui tavallaan hyllytetyksi Berliinin sotakorkea-koulun johtajan paikalle. Tehtävä oli luonteeltaan lähinnä hallinnollinen, mutta sen hyvänä puolena oli riittävä aika omistautua tutkimustyölle.

Clausewitz ehti vuodesta 1816 kirjoittaa tuhat sivua käsikirjoitusta pääteokseensa, kunnes hän joutui keväällä 1830 keskeyttämään työnsä viimeistelyvaiheessa saatuaan komennuksen tykistön tarkastajaksi. Samana vuonna eri puolilla Eurooppaa alkaneet kapinat pakottivat myös Preussin mobilisoimaan osan armeijastaan taisteluvalmiiksi. Clausewitz sai tehtävän toimia Poseniin sijoitetun yleisesikunnan päällikkönä Gneisenauin alaisuudessa. Puolan kapina ei lopulta levinnyt Preussiin, mutta sen sijaan tuli laaja koleraepidemia. Clausewitz kuoli koleran taltuttamiseen liittyneiden toimien yhteydessä Breslaussa marraskuussa 1831.¹⁰

Kirjoitustyöhön itsekin osallistunut ja käsikirjoitusten tärkeydestä hyvin perillä ollut vaimo *Marie von Clausewitz* toimitti ne julkaistavaksi seuraavana vuonna. Koko kahdeksaan kirjaan jaettu sarja nimettiin ensimmäisenä ilmestyneen niteen *Vom Kriege* (suom. Sodasta) mukaisesti ja yhdistettiin myöhemmin samaksi teokseksi.¹¹

Vaikka *Vom Kriege* jäi tekijän viimeistelyä vaille, tutkijoiden on onnistunut suurin piirtein selvittää, miten eri osat ovat syntyneet ja mitkä niistä vastaavat Clausewitzin viimeisimpiä käsityksiä. Lukijoiden on tärkeää tuntea teoksen syntyhistoria, mutta silti jää tilaa erilaisille tulkinnoille. Erityisesti kirjan esipuheen paikalle liitetty, vuodelta 1827 peräisin oleva muistio (*Nachricht*) on omiaan askarruttamaan tutkijoita, koska Clausewitz siinä kertoo aikeistaan uusia tekstiä vielä perusteellisesti.¹²

Clausewitzin ”magnum opus” olisi ehkä jäänyt vain pienen asiantuntijajoukon tutkittavaksi vielä julkaisemisensa jälkeenkin, ellei sattuma olisi puuttunut peliin. Preussin yleisesikunnan legendaarinen päällikkö sotamarsalkka Helmuth von Moltke (1800 - 1891) oli nimittäin ollut Clausewitzin oppilaana Berliinin sotakorkeakoulussa ja perehtynyt sittemmin myös hänen kirjaansa. Itävallasta vuonna 1866 saavutetun voiton salaisuudeksi Moltke ilmoitti Clausewitzin teorioiden tuntemuksensa. *Vom Kriege* levisi pian uusina painoksina, joko täydellisenä tai lyhennelminä, saksalaisupseerien tietoisuuteen, ja samalla sen opit alkoivat vääristyä vastaamaan paremmin ”ajan henkeä”.¹³ Ensimmäiseen maailmansotaan mennessä kirja tuli tunnetuksi jo muuallakin, mutta varsinainen kansainvälinen läpimurto filosofian klassikoiden joukkoon antoi odottaa itseään aina ydinasekaudelle.

Napoleonin sotataidon kilpailevat tulkitsijat

Vuonna 1815 päättyneen eurooppalaisen suursodan kokemuksia toi ensinnä julkisuuteen sveitsiläissyntyinen *Antoine-Henri Jomini* (1779 - 1869). Hän oli kohonnut Napoleonin suosioon ja aina divisioonakenraalin arvoon saakka paljolti erinomaisen maantieteen ja logistiikan¹⁴ tuntemuksensa ansiosta. Lopulta hänkin siirtyi

vuonna 1813 vastapuolelle venäläisten palvelukseen. Sotatyönantajien vaihto ei siihen aikaan ollut tavatonta muidenkaan sveitsiläisten palkkasotilaitten keskuudessa.¹⁵

Jomini ja Clausewitz ajautuivat Napoleonin sotien tulkinnoissaan eri suuntiin. Jomini edusti selkeää ranskalaisperäistä positivismia, kun taas Clausewitzia voidaan pitää lähinnä antipositivistina ja saksalaisen romantiikan edustajana. Toisaalta Clausewitzin ajattelussa vaikuttivat jatkuvasti myös valistusajan opit, eikä häntä ole helppo sijoittaa mihinkään ahtaaseen koulukuntaan.

Jomini pyrki kehittämään eksaktin sotatieteen teorian, joka olisi yleispätevä myös olosuhteiden muuttuessa esimerkiksi teknisen kehityksen myötä. Samalla hän halusi pelkistää sodankäynnin monimutkaiset ilmiöt muutamiksi noudatettaviksi toiminta-periaatteiksi. Niistä tärkein oli Napoleonin suosima periaate hajautetuista marsseista ja hyökkäyksellisen voiman keskittämisestä ratkaisukohtaan. "Voiton kaava" oli siis Jominin mukaan olemassa, ja se piti vain löytää.¹⁶

Monet sotatieteen tutkijat ovat ylistäneet Jominin oppien selkeyttä ja kohottaneet hänet tässä suhteessa Sun Tzun rinnalle.¹⁷ Jominin ansiot nimenomaan operaatioiden tutkimuksessa onkin yleisesti tunnustettu. Matematiikasta löytyi perustelu muun muassa sille, miksi taistelu "sisälinjoilla" oli edullista verrattuna "ulkolinjoilla" hajautetummin ja pitemmin siirtoetäisyyksin taistelevaan vastustajaan nähden.¹⁸ Toisaalta häntä on arvosteltu "Napoleonin mekaaniseksi tulkitsijaksi", jolle strategia oli kuin shakkilauta. Sen päällä joukkojen manööverit piti suunnitella geometrisesti.¹⁹

Olisi kuitenkin epäoikeudenmukaista Jominia kohtaan väittää, ettei hän oivaltanut ajan poliittis-yhteiskunnallisia ilmiöitä. Jominilla oli kokemusta muun muassa Espanjassa käydystä sissisodasta, jonka luonnetta hän kauhistui mutta myös arvioi "kansansodan" yleistyvän ja koituvan ihmiskunnan vitsaukseksi. Seuraava katkelma hänen teoksestaan selvittää, mistä oli kysymys:

"Päin vastoin kuin eilisen armeijat, jotka olivat ylijäämäväestön vapaaehtoisista muodostetut, ovat armeijat nykyisin kokonaisia kansakuntia, jotka on kutsuttu palvelukseen lain perusteella. Myös sodan olemus on muuttunut: nyt taistellaan koko kansan olemassaolosta eikä enää johonkin suotuisaan rajankulkuun pakottamisesta."²⁰

Clausewitz tunsikin Jominin tärkeimmät teesit kirjoittaessaan teostaan *Vom Kriege*, ja vastaavasti Jomini oli perehtynyt Clausewitzin teoriaan omaa pääteostaan kirjoittaessaan. Olisi väärin ryhtyä arvioimaan, kumpi oli täydellisesti oikeassa tai väärässä. Hyödyllisempää on pitää heitä erilaisen maailmankatsomuksen ja kokemustaan ihmisiin, jotka omista lähtökohdistaan kehittivät loogisesti ehjää teoriaa. On ymmärrettävää, että sveitsiläinen Jomini kiinnitti huomiota juuri maantieteeseen, kun taas preussilainen Clausewitz oli kiinnostuneempi ihmisten käyttäytymisestä sodan oloissa. Yhtä lailla on vaikea kuvitella, että Immanuel Kant olisi kehittänyt filosofiaansa Sveitsissä tai Jean-Jacques Rousseau oppejaan Itä-Preussissa.²¹

Sotataidon ja strategian teorian historian kannalta merkittävää on, että Jominista ja Clausewitzista haraantuivat erilaiset perinteet. Jominin vaikutus on ollut huomattava nimenomaan 1800-luvun lopulla ja aivan erityisesti anglosaksisissa maissa. Hänen positivistiseen oppiinsa sotataidon periaatteista ovat nojanneet lukemattomat

ohjesääntöjen kirjoittajat, koska jominilaiset taktiikan ja operaatioiden perussäännöt olivat selkeitä ja helposti omaksuttavissa.

Clausewitzin antipositivismi ei ole koskaan viehättänyt sotakoulujen opettajien ja oppilaiden valtaosaa, koska Clausewitz ei luvannut mitään helppoa tietä taktiikan tai strategian taitamiseen. Clausewitzilainen oppi on vaativampi, koska se kiinnittää huomionsa teorian perusteisiin ja käytännössä vastaantuleviin ongelmiin, mutta samalla se myös antaa paremmat valmiudet vastata yllätyksiin ja toimia joustavasti tilanteiden erityispiirteitä tehokkaasti hyväksikäyttäen. Pelkistään voi myös sanoa, että Jomini oli mestari kuvaamaan taktiikan ja operaatioiden fyysisiä perusteita, kun taas Clausewitzin vahvuus on ollut nimenomaan strategian alalla, jossa henkiset tekijät saavat keskeisen sijan.

Clausewitzin käyttämä tutkimusmetodi

Kahden Napoleonin sotien kokemusten tulkitsijan käsitysten vertailu johdattaa kysymykseen Clausewitzin teorioiden pohjana käytetystä metodista. Werner Hahlwegin mukaan sen tärkeimmät elementit olivat: (1) dialektiikka, (2) kokonaistarkastelu, (3) logiikka (muodollinen ja materiaallinen), (4) yhteys menneisyyden, realistis-kriittisen nykyhetken analyysin ja tulevaisuuden näkymien välillä ja (5) yksityiskohtiin menevä (strategis-sotatieteellinen) ammattitietous.²²

Dialektiikka oli Clausewitzilla keskeinen tapa määrittellä käsitteitä ja niiden toimintaa käytännössä. Hän kuvaili käsittepareja suhteessa toisiinsa muodostaen teesejä ja antiteesejä sekä päätyen analyysin jälkeen yleensä synteeseihin. Dialektinen metodi oli ajalle tyypillistä²³, mutta Clausewitzin erityisenä ansiona oli sen soveltaminen vaikeasti selitettävään sodankäyntiin.²⁴

Tärkeää oli myös tuoda esiin, mitä tietyt käsitteet eivät tarkoita ja miten niitä voidaan ymmärtää väärin. Clausewitzin teoria rakentuukin paljolti käsitteparien keskinäisen vertailun pohjalle, jolloin kaiken perustana on *sodan todellisen luonteen määrittely* vertaamalla siitä saatuja kokemuksia "puhtaan teorian" mukaiseen malliin tai yleisesti vallalla olleisiin uskomuksiin, joista useat Clausewitzin mielestä olivat joko perimmiltäänkin virheellisiä tai eivät ottaneet huomioon olosuhteiden jatkuvaa muutosta.

Lukija ei voi välttyä vaikutelmalta, että Clausewitz dialektiikassaan kuvastaa erityisesti Jenan - Auerstedtin taistelusta ja sen jälkeisestä tilanteesta saamiaan kokemuksia. Virheellisen poliittisen päätöksen perusteella aloitettiin sota, ja väärän sodan kuvan pohjalla koulutettu Preussin armeija hävisi ratkaisutaistelussa uudenlaiseen sotaan tottuneelle joukolla. Myöskään Preussin traditioihin ja tiukkaan luokkarakenteeseen jäykistynyt yhteiskunta ei antanut tarpeellista perustaa uudenaikaiselle kansansodalle.

Sodan ja rauhan dialektiikka on aina askarruttanut tutkijoita. Niitä pidetään toistensa vastakohtina, aivan kuin hyökkäystä ja puolustustakin. Clausewitzin dialektisella metodilla tätä vastakkaisuutta kuitenkin suhteellistetaan ja synteesi kehottaa ottamaan aina tilannetekijät ensisijaisina huomioon. Ei siis ole absoluuttista sota tai rauhaa, yhtä vähän kuin voidaan puhua hyökkäyksestä ja puolustuksesta absoluuttisin käsittein.

Otetaanpa esimerkiksi Clausewitzin kuuluisa miete:

“Valloittaja on aina rauhaarakastava (kuten Bonapartekin aina väitti olevansa). Hän tulisi aivan mielellään maahamme rauhanomaisesti. Mutta estääksemme sen meidän on oltava valmiit sotaan. Toisin sanoen: juuri heikkojen, puolustautumaan pakotettujen, pitää olla aina varustautuneina, jotta he eivät joutuisi ylivoiman jalkoihin. Se on sotataidon antama ohje.”²⁵

Metodisesti Clausewitz asettaa siinä käsitteet sota ja rauha, hyökkääjä ja puolustaja parittain dialektiseen vertailuun, jossa hän kääntää “tavanomaisen viisauden” pääläelleen. Asian taustan ymmärtämiseksi on hyvä tuntea tilanne syksyllä 1806, jolloin Clausewitz joutui vangiksi sekä kokemaan voittajan ja hävinyneen aseman eron Napoleonin järjestämässä puhuttelussa.

Preussin prinssi Augustin komentama krenatööripataljoona, jossa Clausewitz toimi prinssin adjutanttina, oli monien muiden joukko-osastojen ohella Jenan - Auerstedtin taistelun jälkitilanteessa pakomatalla kohti pohjoista. Takaa-ajavat ranskalaiset ahdistivat tappioita kärsinyttä pataljoonaa, joka ampumatarvikkeiden loputtua joutui antautumaan Prenzlaun lähellä olevalla suoalueella. Ranskalaiset ottivat haavoittuneen prinssin ja hänen adjutanttinsa vangiksi ja veivät heidät Berliiniin.

Jälkipolville on säilynyt Clausewitzin kuvaus katkerasta hetkestä Berliinin kuninkaanlinnassa, kun siellä päämajaansa pitänyt Napoleon kutsui vangitun prinssi Augustin luokseen. Adjutantti Clausewitz seurasi sivusta puhuttelua, joka kesti vain viisi minuuttia. Napoleon antoi ensin tunnustusta prinssin pataljoonan urhoolliselle taistelulle mutta alkoi sitten moittia preussilaisia ryhtymisestä sotaan Ranskaa vastaan. Napoleon sanoi olleensa aina rauhan kannalla ja toivoneensa, että asiat voitaisiin ratkaista rauhanomaisesti.²⁶

Myös Suomella on runsaasti kokemuksia siitä, millaista on suurvallan tai niiden hallitsemien liittoutumien pohjaton rauhanrakkaus. Sanalla “rauha” on useasti pyritty naamioimaan asevoiman käyttöä. Kukaan ei mielellään aloita sotaa vaan mielummin ilmoittaa turvaavansa rauhaa tai korkeintaan pakottaa rauhaan. Clausewitzin ja myöhemmin muun muassa George Orwellin paljastama kielipeli on nykyisin entistä tehokkaammassa käytössä.

Clausewitzilaisen teorian keskeisiä kysymyksiä on ollut *sodankäynnin ja politiikan suhteen* määrittely erityisesti tehtäessä päätöksiä sodasta ja rauhasta. Tähän palataan jäljempänä sodan luonteen käsittelyn yhteydessä.

Sotatoimien tarkastelussa Clausewitz vertaa hyökkäystä ja puolustusta dialektisesti toisiinsa ja päätyy toteamaan puolustuksen vahvemmaksi taistelulajiksi. Jälleen on syytä varoittaa absoluuttisesta tulkinnasta, sillä puolustus on vain lähtökohdiltaan vahvempi, ja hyökkääjän kulumisen jälkeen - taistelun tai sodan kulminaatiovaiheessa - on alun perin puolustautuneen osapuolen edullista siirtyä hyökkäykseen.

Selvät vastakohtaparit muodostuvat myös sodan luonteen analyysin teoreettisista käsitteistä, jotka tosin Clausewitzin käyttämässä kielessä saattoivat muodoltaan olla hieman nykykäytännöstä poikkeavia. Käsittepareja ovat esimerkiksi: positivismi vs. antipositivismi (sodan lainalaisuuksia määriteltäessä), rationaalisuus vs. irrationaalisuus (sodan todellista luonnetta kuvattaessa), äärimmäisyyten eskaloituva vs. rajoitettu sota ja absoluuttinen vs. todellinen sota.

Dialektisen analyysin perusteella tehdyn suhteellistavan synteessin tarkoituksena ei ollut muodostaa ehdotonta tai aukotonta teoriaa vaan korostaa tilannevastaavuuden merkitystä. Yhdessä tapauksessa hyväksi havaittu menettelytapa saattaa olla toisessa tilanteessa täysin virheellinen, joten sodankäyntiin ei ole mahdollista määrittää yleispäteviä kaavoja.

Metodina *kokonaistarkastelu* on myös tullut clausewitzlaisen koulukunnan erääksi päätuntomerkitseksi. Sillä tarkoitetaan kokonaisuuden hallitsevaa asemaa osiensa suhteen, mutta toisaalta korostetaan, että ilman yksityiskohtien tuntemusta ja huomioonottamista kokonaisuuden hahmottaminen on mahdotonta.

Kokonaistarkastelun vaatimus on helppo sijoittaa Ranskan vallankumouksen ja Napoleonin sotien olosuhteisiin. Napoleonin menestyksen salaisuutena oli juuri valtio- ja sodanjohtotaidon yhdistäminen - kunnes hänkin ylitti voimavaransa. Clausewitz oppi näistä tapahtumista, etteivät yksittäiset taistelut ratkaise sota, mutta toisaalta ne ovat välttämättömiä suotuisan lopputuloksen saavuttamiseksi.

Clausewitzlaisessa käsittehierarkiassa *kokonaisuuksien hallinnan* ratkaiseva merkitys ilmenee lähinnä toiminnan tasojen erottamisessa. Taistelu (siihen kuuluva taktiikka ja tekniikka) ovat "alhaalla" perustavina elementteinä, niiden yläpuolella on sodanjohto (strategia) ja edelleen sen yläpuolella poliittinen johto. Clausewitz arvosteli aikansa tunnettuja sotateoreetikoita, esim. von Bülowia ja Jominia, erityisesti siitä, että nämä eivät osanneet erottaa strategiaa omaksi kategoriakseen vaan pitivät sitä ikäänkuin taktiikan jatkeena.²⁷ Käytännössä kokonaisuuden korostaminen merkitsee myös, että ylempien johtajien olisi tunnettava kaikkien alempien tasojen toimintaperiaatteet voidakseen pätevästi johtaa kokonaisuutta.

Logiikka on perusvaatimuksena kaikelle teorianmuodostukselle, eikä sodan teoria voi tehdä siihen poikkeusta. Siitä huolimatta että sota Clausewitzin mukaan sisältääkin runsaasti irrationaalisia elementtejä, sen tutkimisen tulee tiukasti noudattaa loogisen päättelyn sääntöjä. Tässä häntä auttoi perehtyminen aikalaisensa ja maanmiehensä Immanuel Kantin filosofiaan, vaikka ei olekaan näyttöä Clausewitzin erityisestä syventymisestä muodollisen logiikan perusteisiin. Clausewitz ei tietävästi opiskellut filosofiaa systemaattisesti, vaan hän oppi sitä pikemminkin luonnonmenetelmällä Berliinin ja Königsbergin akateemisissa piireissä.²⁸

Menneisyyden, nykyhetken ja tulevaisuuden yhteys vastaa edellä mainittua kokonaistarkastelun vaatimusta. Historiantutkimus oli Clausewitzille lähinnä menetelmä kerätä kokemusperäistä tietoa käytännöllisiin päämääriin tähtäävän teorian pohjaksi.²⁹ Pelkällä menneisyyden tutkimisella ei voida kehittää ajan tasalla olevaa teoriaa, mutta myöskään nykyhetken tarkastelu ei riitä. Sotateorian tulee kestää ajan kulutusta, ja sen tulee tähdätä tulevaisuuteen, vaikka siitä seuraavat vaikeudet on myös huomioitava. Siksi aikaan sidottuja tapahtumia on tarkasteltava jatkuvana, pitkänä prosessina. Tämä vaatimus ohittaa siis selvästi historiantutkimuksen päämäärän ja metodin, mutta clausewitzlainen oppi ei myöskään pyri kehittämään sodankäynnille ennustuskykyisiä teorioita ("positiivisia lakeja") vaan määrittämään yleisperiaatteita, päättelysääntöjä sekä toiminnan suuntaviivoja ja todennäköisyyksiä.

Clausewitzin ura tuotti hänelle *kokemusta* kaikenlaisista sodanjohton tehtävistä

historian merkittävimpiin kuuluviin taisteluissa. Sota onkin normaalielämään nähden niin poikkeava ilmiö, ettei sen luonteesta voi saada täyttä kuvaa muuten kuin omakohtaisella kokemuksella. Kokemuksen puutetta voidaan jossain määrin kompensoida perusteellisella sotahistorian opiskelulla samoin kuin perehtymisellä rauhanaikaiseen sotilaskoulutukseen, mutta ne eivät voi täysin korvata omakohtaista sotakokemusta.

Mutta Clausewitz itse myös muistutti alinomaan, etteivät sotien tilanteet toistu koskaan sellaisenaan eikä mikään sotakokemus kestä kehityksen mukana. Jälleen varoittavana esimerkkinä oli Fredrik Suuren huippukuntoon kouluttama Preussin armeija, joka seitsenvuotisen sodan jälkeen parin sukupolven aikana jäykistyi traditioihinsa ja kärsi katastrofaalisen tappion Napoleonin joukkoja vastaan. Erityisen suuressa vaarassa ovat sotien voittajat, jotka itsetyytyväisinä jäävät vaalimaan muistojaan - ja häviävät seuraavan sodan.

Monet Clausewitzin myöhemmät tutkijat ovat painottaneet juuri hänen teorioidensa pohjana olevan käytännön kokemuksen merkitystä. Toisaalta siitä löytyy myös heikkouksia arvioitaessa Clausewitzin oppien pätevyyttä nykyajan oloihin. Clausewitzilla ei tietenkään voinut olla kokemusta tekniikan kehittämisestä eikä ainakaan ydinaseen mullistavasta merkityksestä. Clausewitzin teorian vahvuutena on kuitenkin ollut monia muita parempi olosuhteiden muutoksen kestävyys, koska hän ei sitonut käsityksiään tekniikan kehityksen tasoon vaan ihmisten käyttäytymiseen sotatilanteessa. Olennaista Clausewitzin teorioissa onkin joustavuuden, jatkuvan muutoksen ja yllätyksiin varautumisen merkityksen korostaminen.

Metodin tarkastelun yhteydessä on syytä kiinnittää huomiota myös eron tekemiseen "metodismiin". Teoksen *Vom Kriege* toinen kirja on otsikoitu *Über die Theorie des Krieges* (sodan teoriasta). Siinä Clausewitz esittää yksityiskohtaisesti käsityksensä teorian perusteista, mahdollisuuksista ja rajoituksista. Hän torjuu jyrkästi "metodismin", jolla tarkoitetaan tarrautumista opinkappaleisiin ja teorian käyttöä deduktiivisesti selittämään sodan ilmiöitä.³⁰ Nämä ovat luonteeltaan poikkeuksellisia, eivätkä toistu säännönmukaisesti kuten luonnonilmiöt.

Jos ohjesäännöt tai muut jäykästi sovellettavat opinkappaleet kahlitsevat taktisen tai strategisen johtajan toimintaa, hän sortuu metodismiin. Sotaa varten ei Clausewitzin mukaan voida antaa toiminnallisia lakeja tai sääntöjä, vain todennäköisyyksiä, ohjeita ja suuntaviivoja. Sodan ja taistelun johtaminen ei saa olla koneellista, vaan se on ihmisten luovaa toimintaa.³¹

Kuitenkin Clausewitz piti päämääränään nimenomaan systemaattisen sodan teorian kehittämistä. Tässä suhteessa hän ihaili erityisesti Charles de Montesquieun (1689 - 1755) yhteiskuntatieteellistä klassikkoa *Lakien henki* (*De l'esprit des lois*, 1748), jonka esikuvallinen selkeys oli tavoittelemisen arvoista myös sotatieteen teoreetikolle. Tehtävä osoittautui vaikeaksi, koska sota tutkimuskohteena erosi niin paljon politiikasta ja yhteiskunnasta.³² Clausewitzin päätelmän mukaan teorian ei pidä ollakaan tiukka oppi vaan erilaisten vaikuttavien tekijöiden ja vaikutussuhteiden kuvaus ("Die Theorie soll eine Betrachtung und keine Lehre sein").³³

Mitä on sota?

Lukemattomat tutkijat ovat yrittäneet eri aikoina kuvata sodan luonnetta. Aseiden tuho vaikutuksen kasvaessa mielenkiinto on yhä enemmän siirtynyt sotien syiden selvittämiseen, jotta sodan alkaminen voitaisiin estää. Väheksymättä lainkaan politiikan ja rauhantutkimuksen piirissä tällä alalla tehtyä mittavaa työtä on kuitenkin yhdyttävä Michael Howardin varoituksiin, että käsitys sodan todellisesta luonteesta helposti hämärtyy, jos huomiota kiinnitetään vain joihinkin tekijöihin kokonais-tarkastelun asemasta. "Strategian unohdetut ulottuvuudet" voivat koitua turmioksi, kun kriisit ja sodat pääsevät yllättämään.³⁴

Carl von Clausewitzin teorioiden kestävin osa epäilemättä on pohdinta *sodan luonteesta* hänen pääteoksensa ensimmäisessä osassa (Erstes Buch: Über die Natur des Krieges), joka on koko kirjan ehein ja viimeistellyin jakso. Siinä esitetään myös perustavat määritelmät, jotka ovat jääneet elämään clausewitzlaisuuden tunnusmerkkeinä. Eri aikoina niitä on kuitenkin tulkittu hyvin vaihtelevalla tavalla.

Nykyajan lukijan on hyvä tietää, että Clausewitz itse kertoi viimeistelleensä teoksestaan alun ohella myös loppuosan (kahdeksannen kirjan), joka käsittelee uudelleen kokoavasti sodan luonnetta ja sodankäynnin suhdetta politiikkaan. Tämä teema on myös säilynyt sekä klassisen clausewitzlaisen että neo-clausewitzlaisen koulukunnan teorioissa kaikkein keskeisimpänä.

Clausewitz aloittaa sodan määrittelemisen toteamuksella: "Sota on laajennettua kaksintaistelua." Sodassa käytetään väkivaltaa vastustajan alistamiseksi hyväksymään voittajan tahto. Väkivalta on kuitenkin vain *väline*, jolla saavutetaan *päämäärä*, vastapuolen kanssa tehtävä, mahdollisimman edullinen rauhansopimus. Päämäärän saavuttamiseksi on tarpeen lyödä vastustajan asevoimat, mikä on siis sotilaallinen tavoite. Sota sisältää *väkivaltaa*, jonka käytöllä ei ole mitään loogisia rajoja, koska muuten ei ole mahdollista lyödä vihollista sodan päämäärän saavuttamiseksi.

Sodan väkivaltaista luonnetta Clausewitz perustelee laajasti. Syynä tähän oli Preussiinkin valistuskaudella 1700-luvun lopulla levinnyt käsitys, että väkivaltainen sota olisi jo vanhanaikainen ilmiö ja että uudenaikaiset, valistuneet ihmiset voivat hoitaa asiansa sivistyneemmin. Modernin sodan olisi siis pitänyt olla entistä hienovaraisempaa ja väkivallattomampaa.

Mikään ei Clausewitzin mielestä osunut enempää harhaan kuin käsitys, että sotaa voitaisiin käydä "sivistyneesti", kun jättiläismäiset kansalaisarmeijat käyvät toistensa kimppuun. Ranskan vallankumousta seurannut "kansan sota" oli luonteeltaan aivan toisenlaista kuin sitä edeltänyt pienten ammattiarmeijoiden taistelutapa, jossa taidokkailla "manövereillä" pyrittiin välttämään tappioita tuottavia taisteluita.

Sodan luonne Clausewitzin mukaan oli omiaan kärjistämään väkivallan käytön äärimilleen. Ihmiset eivät ehkä ole luonnostaan toisilleen vihamielisiä, mutta sodassa heidät pakotetaan siihen. Monien tekijöiden vuorovaikutuksesta syntyy väkivallan voimistuva kierre. Tappiot kasvattavat vihamielisiä tunteita, ja on alituisesti pelättävä hengenmenoa ja sitä, että vihollinen pääsee voitolle alistamaan hävinneet tahtoonsa. Pelko ja viha siis heräävät sodassa sivistyneidenkin ihmisten keskuudessa. Tästä kaikesta seurasi johtopäätös: *Sodalla on aina taipumus kärjistyä äärimilleen.*

Toisaalta sota ei ole erillinen tapahtuma, vaan se liittyy kiinteästi politiikkaan. Kun monet sotatieteilijät olivat kiinnostuneet vain sodan ulkoisesta olemuksesta eli taisteluista ja joukkojen siirroista, Clausewitz puolestaan väitti, että *sota on vain politiikan jatkamista toisin keinoin* (tai lisäämällä siihen uusia keinoja).³⁵

Sodan määrittelemistä politiikan jatkeeksi on nimitetty myös "Clausewitzin aksiomaksi", ja se on antanut aihetta moniin erilaisiin tulkintoihin. Clausewitzin oma käsitys oli, että politiikan vaikutus ei suinkaan lopu sodan alkaessa. "Poliittinen tarkoitus on päämäärä, sota on väline, eikä välinettä voida ajatella käytettävän päämäärättömästi".³⁶

Clausewitz ei kuitenkaan kovin tarkasti kuvaa käytännön sodanjohdon ongelmia, jotka seuraavat politiikan ja sodankäynnin erilaisten vaatimusten dualismista. Sotatieteilijät voivat kiistellä ikuisesti rajasta, joka pitäisi vetää poliittisen johdon puuttumiselle sodankäynnin strategiaan ja taktiikkaan.

Sodan pitäminen välineenä edellyttää myös, että sitä käyttävä poliittinen johto tuntee välineensä luonteen. Strategian suunnittelijan tai turvallisuuspolitiikan johtajan olisi oltava perillä sekä politiikan että sodankäynnin periaatteista ja harjaantunut niiden toteutukseen.

Yhteenvetona Clausewitzin esittämistä, sotaa luonnehtivista peruskäsitteistä nykyajan näkökulmasta tarkasteltuna voi päätyä määrittelyyn, jonka mukaan *sota on poliittisiin päätöksiin perustuvaa ja poliittisiin päämääriin tähtäväää, valtioiden välistä väkivallan käyttöä, jolla on aina taipumus kärjistyä äärimilleen*.

Tällöin on otettava huomioon, että Clausewitz tarkasteli sotaa nimenomaan valtioiden välisenä, politiikan tuottamana ilmiönä, vaikka siihen saattoikin osallistua erilaisia "vapaajoukkoja" ilman selkeää valtiollista johtoa. Jos valtioita koskevan rajoituksen tilalle sijoitetaan määrite "organisoitua väkivallan käyttöä", saadaan yhä käyttökelpoinen, Clausewitzin ajatuksia vastaava sodan määritelmä. Kuitenkin toteamus sodan taipumuksesta "kärjistyä äärimilleen" (saks. zum Äussersten) vaatii vielä tarkennuksen. Kysymys on periaatteellisesta, sodan olemuksesta seuraavasta tendenssistä, joka käytännössä saattaa hyvinkin lieventyä.

Eritellessään sotien lajeja ja sodankäynnin ilmiöitä Clausewitz korosti eroa *absoluuttisen* ja *todellisen* sodan välillä. Hän piti tuon eron tekemistä tärkeänä, mutta tutkijat ovat sittemmin joutuneet kovasti vaivaamaan päätään pohtimalla, mistä perimmiltään oli kysymys ja mitkä kirjassa esiintyvät tekstin kohdat vastaavat Clausewitzin tarkoittamaa viimeistelyä.³⁷

Sodan luonnetta käsittelevässä teoksensa ensimmäisessä kirjassa Clausewitz pitää *absoluuttisena sotana* perusluonteensa mukaisesti äärimilleen kärjistyvää, kaksintaistelun kaltaista sotaa, joka päättyy toisen osapuolen antautumiseen. Sitä voitaisiin nimittää myös sodan ideaalityypiksi³⁸. Käytännössä esiintyvä, "*todellinen sota*" (wirklicher Krieg) *poikkeaa aina absoluuttisesta*, koska sodan kulkuun vaikuttavia tekijöitä on paljon.

Clausewitz mainitsee niistä ensinnäkin politiikan, joka sitoo sodankäynnin yhteiskunnalliseen toimintaan. *Sota ei milloinkaan ole erillinen ilmiö*, eikä se ala äkkiä ikään kuin sattumalta, vaan sillä on edeltävä syntyhistoriansa poliittisessa maailmassa.

Toiseksi, *sota ei ole yksi yhtenäinen ja ratkaiseva tapahtuma* vaan muodostuu

useista rinnakkaisista tapahtumajaksoista. Sodassa on lisäksi taukoja, sillä joukot väsyvät ja tarvitsevat huoltoa, koulutusta ja uudelleenryhmittämistä. Tositilanteessa ei voida myöskään olettaa, että joukot ja etenkin yksittäiset ihmiset olisivat kovinkaan innostuneita taisteluihin vaan koettavat välttää niihin joutumista.

Kolmanneksi, sota *ei koskaan merkitse lopullista, täydellistä ratkaisua*. Se on vain yksi lenkki poliittisten tapahtumien pitkässä ketjussa. Tappion kärsinyt valtio yleensä ryhtyy heti etsimään suotuisaa hetkeä hyvityksen saamiseen. Sen ei tarvitse välttämättä merkitä uutta sotaa vaan pikemminkin uudenlaista politiikkaa.

Näiden tärkeimpien "todellisen sodan" ominaisuuksien ohella Clausewitz erittelee monia muitakin tekijöitä, jotka vaikuttavat siihen, ettei sota olekaan luonteeltaan absoluuttista tai "teorian mukaista". Se ei siis noudata mitään ennalta määriteltävissä olevaa kaavaa, vaan kaikki tilanteet ovat uusia. Esimerkiksi kärjistyminen äärimmilleen eli eskalaatio ei välttämättä toteudu, koska sodan rajoitetut poliittiset päämäärät voivat huomattavasti lieventää sitä. Kaikkien sotien tarkoituksena ei ole vastustajan täydellinen lyöminen tai alistaminen voittajan tahtoon. Jos päämäärä on rajoitettu, sota myös helpommin pysyy rajoitettuna. Sotasuunnitelmien laatijoiden tulee olla perillä niistä monista tekijöistä, jotka vaikuttavat sodan kulun poikkeamiseen teoreettisesta (absoluuttisesta) mallista.³⁹

Voidaan sanoa, ettei Clausewitz esittänyt kovinkaan omaperäisiä ajatuksia kuvatessaan *vaikeuksia*, jotka kohtaavat sotaan osallistujia tai aiheuttavat ongelmia sotasuunnitelmien laatijoille. Hänen erityinen ansionsa oli kuitenkin näiden tekijöiden nostaminen *teorian keskeiseksi osaksi*, kun monet muut sotatieteilijät pitivät niitä vain kiusallisina sivuseikkoina. Clausewitzin mukaan *kitka* (Frikktion) kuuluu perustavana tekijänä kaikkeen sodankäyntiin⁴⁰, koska erilaisia vaikeuksia ja satunnaistekijöitä esiintyy niin paljon, että niiden ennakoiminen on mahdotonta. Juuri siitä syystä jokaisen johtajan ja suunnittelijan onkin lähdettävä tämän tosiasian tunnustamisesta.

Myös "sotilaallisen nerouden" ottaminen laajaan tarkasteluun liittyy läheisesti "puhtaasta teoriasta" poikkeamisen painottamiseen. Clausewitz ei määrittele hyvän johtajan ominaisuuksia sen takia, että hän pitäisi johtajien osuutta sodan kululle aina ratkaisevana. Käsite "sotilaallinen nerous" (saks. *kriegerischer Genius*)⁴¹ on johtajalta vaadittavien ominaisuuksien lisäksi laajennettavissa koskemaan kokonaisten joukkojen, jopa kansakuntien henkisiä ominaisuuksia. Ne ovat usein tärkeimpiä kuin aineelliset arvot, mutta henki ei toisaalta voi kokonaan kompensoida materiaa. Peter Paret on huomauttanut, että Clausewitzin aikaan psykologian käsitteistö oli varsin kehittymätöntä, joten taistelussa menestyneiden johtajien ja joukkojen henkisten tekijöiden tarkemman erottelun asemasta oli ymmärrettävää puhua kokonaiskäsitteenä "neroudesta", ja lisäksi on huomattava, että tällä sanalla on nykyisin erilainen painotus.⁴²

Yhdistelmänomaisesti Clausewitzin sotakäsityksestä voidaan erottaa *kolme pääelementtiä* sodan luonnetta kuvaamaan: *Väkivalta, sattuma ja politiikka*, jotka kaikissa sodissa vaikuttavat sen todelliseen kulkuun. Sotilasjohtajan on luonnollisesti tunnettava sodankäynnin elementit menestyäkseen tehtävässään, mutta myös poliittisen johdon on otettava huomioon niiden keskeinen merkitys päättäessään sodasta ja rauhasta.⁴³

Clausewitzin laajasti esittelemästä sotakäsityksestä jää lopulta verraten tulkin-
nanvarainen kuva, ja teorioiden kestävyyttä on tietysti arvosteltu monelta taholta.
Häntä on moitittu vaikeaselkoisuuden lisäksi siitä, että sodankäynnin kuvauksessa ei
ole kattavuutta esimerkiksi meri- ja ilmasodan osalta. Sellaiset eivät kuuluneet
preussilaisen Clausewitzin kokemuspöytäkirjaan, eikä hän mielellään lähtenyt analysoimaan
itselleen vieraita aloja. Myös sodankäynnin taloudellinen perusta tulee vain ohimennen
käsitellyksi, eikä politiikan keskeistä merkitystä painottava Clausewitz lopulta käsittele
lähemmin edes poliittisen päätöksenteon mekanismeja, puhumattakaan sotaan
liittyvistä yleisistä moraalikysymyksistä.

Clausewitz-tutkijat ovat vastanneet tämänkaltaiseen kritiikkiin ensinnäkin
viittaamalla Machiavellin käyttämään tapaan käsitellä politiikkaa ja siihen liittyvää
sodankäyntiä ilman moraaliarvojen pohtimista, jotta itse pääasia ei hämärtyisi.
Clausewitz keskittyi sodan *luonteen* ja sodankäynnin *periaatteiden* kuvaukseen
(Machiavellin tapaan), jotta muilla olisi paremmat perusteet päättää, onko sotaan
ylipäänsä ryhdyttävä ja miten sitä voitaisiin käydä. On eri asia pohtia esimerkiksi
teologeja ja kansainvälisen oikeuden tuntijoita kovasti askarruttanutta kysymystä
oikeutetun sodan opista. Toisaalta taas lähinnä Napoleonin sotien kokemuksiin
pohjaava teoria on osoittautunut soveltamiskelpoiseksi uusissa tilanteissa, koska siinä
keskeisessä asemassa on ihmisen käyttäytyminen sotatilanteessa. Se ei ole kovin
riippuvaista kulloisestakin tekniikan tai yhteiskunnallisen kehityksen asteesta.⁴⁴

Uudemmassa kritiikistä on kuitenkin syytä mainita John Keeganin esittämä
arvostelu Clausewitzin voimakkaasta sitoutumisesta omaan kulttuuritaustaan.
Keegan nimittää Clausewitzia preussilaisen ”rykmenttikulttuurin” kasvatiksi, joka
arvioidessaan sotaa ei koskaan päässyt irti valistusajan ihanteista. Keeganin teesin
mukaan *sota on aina kulttuurisidonnaista*. Vaikka Clausewitz näki perustavan eron
valitusajalla kuvitellun sodan kuvan ja Ranskan vallankumouksesta kehittyneen
kansansodan välillä, hän ei Keeganin mukaan uskaltanut viedä johtopäätöksiä riittävän
pitkälle vaan pysyi valistuneena saksalaisena idealistina. Sodalla ei vastoin
Clausewitzin määrittelyä ole läheskään aina selvää poliittista päämäärää, eikä päätöstä
sotaan ryhtymisestä aina tehdä rationaalisesti toimivassa poliittisessa johdossa, vaan
sotaan usein ajaututaan ja sen kulku määräytyy lähinnä kulloinkin vaikuttavista
kulttuurisista tekijöistä. Jugoslavian hajoamissota 1990-luvulla on siitä jälleen ollut
selkeä näyte.⁴⁵

C l a u s e w i t z i n s t r a t e g i a - k ä s i t y s

Napoleonin sotien aikaan käytettiin yleisesti käsitettä *taktiikka* tarkoittamaan oppia
taistelujen käymisestä. Myös toinen antiikin Kreikasta lainattu käsite *strategia* oli jo
vakiintumassa kuvaamaan toimintoja taistelualueen ulkopuolella. Niiden väliin tai
strategian käsitteen tilalle saatettiin sijoittaa ”korkeamman taktiikan” tai
”operaatioiden” käsite, ja myös ”logistiikka” tarkoitti lähes samaa eli joukkojen ja
huollon liikkeiden suunnittelua. Clausewitzin ei siis tarvinnut keksiä näitä
peruskäsitteitä, mutta hän määritteli nimenomaan strategian uudella tavalla.

Aiheeseen taktiikan ja strategian suhteiden pohdinnolle Clausewitz sai jo ennen muissa

suhteissa hänelle ratkaisevaksi osoittautunutta vuotta 1806, kun Scharnhorst provosoi oppilaitaan asian tutkimiseen. Scharnhorstin antamia taktisia tehtäviä ja niiden ratkaisuja on yhä arkoistoissa luettavissa. Samoin on julkaistu Clausewitzin vuonna 1804 tekemä tutkielma *Strategia*, jossa hän määritteli käsitteen tarkoittamaan yksittäisten taistelujen kokonaisuuden käyttöä sodan päämäärien hyväksi.⁴⁶

Scharnhorst rohkaisi Clausewitzia kirjoittamaan Saksan merkittävimpään sotilasammattilehteen arvostelun aikansa tunnetuimpiin kuuluneen sotatieteilijän Dietrich Heinrich von Bülowin (1759 - 1807) uusimmasta kirjasta. Vaadittiin erityisen kovaa uskallusta 25-vuotiaalta upseerilta lähteä teilaamaan Bülowin käsitykset strategiasta jokseenkin totaalisesti.⁴⁷

Clausewitzin mukaan Bülow erehtyi määrittäessään strategian ”toiminnaksi, joka tapahtuu vihollisen tykkien kantaman ja tähytysalueen ulkopuolella”, kun taas taktiikan alaan kuului toiminta vihollisen vaikutuspiirissä. Kysymys ei Clausewitzin mielestä ollut suinkaan fyysisistä mitoista, kuten tykinkantamista, vaan strategian ja taktiikan välillä oli ratkaiseva laadullinen ero. Strategia tuli käsittää *kokonaisuudeksi*, joka sulkee sisäänsä taistelut ja niihin liittyvät toimet. Bülowin perustelut nojasivat Jominin tapaan lähinnä geometriaan, kun taas Clausewitz lähti sodan ja taistelujen päämääristä ja taistelussa vaikuttavista muistakin kuin materiaalisista tekijöistä. Niiden kuittaaminen pelkästään sotapäällikön taitavuuden piiriin kuuluvina asioina ei ollut riittävä todistelu Clausewitzin mielestä vaan vaati systemaattisempaa analyysia. Sen sijaan Clausewitz piti hyvinä Bülowin ideoita politiikan määräävästä asemasta ja otti niistä oppia omaan teoriaansa.⁴⁸

Nykyajan kannalta mielenkiintoista tuossa Clausewitzin ja Bülowin välisessä debatissa on ennen kaikkea huomion kiinnittäminen käsitteiden metodisiin perusteisiin. Yleistäen voidaan sanoa, että Clausewitzlainen logiikka korostaa aina toiminnan *päämääriä* ja *perusluonnetta* eikä siis kiinnitä paljonkaan huomiota fyysisesti näkyviin ominaisuuksiin.

Suomessakin on ollut taipumusta määrittää taktiikka tietynsuuruista joukkoa, lähinnä pataljoonaa ja usein myös komppaniaa ja prikaatia koskevaksi opiksi tai toiminnaksi. Viimeisimmässä kenttäohjesäännön yleisessä osassa (1995) prikaati määritetään ”operatiiviseksi” yhtymäksi. Varsin yleisen käsityksen mukaan eivät ryhmä, joukkue tai edes komppania ”taktikoi”, vaan kysymys olisi pelkästä taistelutekniikasta.

Clausewitzlaisen käsityksen mukaan joukon suuruus ei määritä sen luonnetta vaan *tarkoitus*, mihin sitä käytetään. Pienissä puitteissa pienikin joukko käyttää taktisia toimintaperiaatteita, ja vastaavasti suurikin joukko voi suuren järjestelmän osana toimia vain ”teknisenä” suorittajana. Sama huomautus koskee luonnollisesti myös ”strategisia” määrytyksiä, jotka eivät saisi olla riippuvaisia fyysisistä mitoista. Käytännön syistä, esimerkiksi aseidenriisuntaneuvotteluissa, on usein jouduttu määrittelemään tiettyjä aseita tai joukkoja ”strategisiksi”, ”taktisiksi” tai niiden väliin sijoituviksi ”operatiivisiksi” järjestelmiksi sitomalla luokitukset aseiden kantamiin, vaikka mainittujen termein yhteydessä oikeampaa olisi puhua vain käyttötarkoitukseen perustuvista kategorioista.

Pääteoksessaan Clausewitz määritteli taktiikan ja strategian suhteen seuraavasti:

Taktiikka on oppi asevoimien käytöstä taistelussa, ja *strategia* on oppi taistelujen käytöstä sodan päämäärän hyväksi.⁴⁹ Käytännön kuvauksesta ilmenee, että Clausewitz tarkoitti strategialla nimenomaan sotilaallisen johdon toimintaa sodan päämäärien hyväksi ja sen perustana olevaa oppia.

Clausewitzin strategia-käsityksessä on *taistelun* merkitys keskeinen. Tätä voidaankin pitää klassisen clausewitzilaisen strategian tunnusmerkkinä, joka erottaa sen ydinasekauden oloissa kehittyneestä neo-clausewitzilaisuudesta. On myös aiheellisesti huomautettu, että Clausewitz yliarvosti taisteluja ja joukkojen käyttöä käsittelevää ”operatiivista strategiaa” ja laiminlöi sodankäynnin ja strategian muita elementtejä, joita ovat erityisesti huolto, siirrot ja kuljetukset (logistiikka), materiaalin hankinta (teknologia mukaanluettuna) sekä yhteiskunnalliset tekijät.⁵⁰

Strategian elementit ovat kuitenkin kuhunkin ajankohtaan sidottuja, ja niiden luetteleminen on vain ajattelulle suuntaa antavaa. Ensinnäkin on huomattava, että vielä Clausewitzin aikaan ero taistelujen ja valtion politiikan johdon välillä ei aina ollut merkittävä. Esimerkiksi Napoleon johti molempia aloja henkilökohtaisesti, eikä tämä käytäntö ole ollut vierasta myöhemmillekään johtajille, esimerkiksi Winston Churchillille ja Adolf Hitlerille.

Strategian välineet ja muodot ovat Clausewitzin mukaan yksinkertaisia, mutta siitä ei seuraa, että kokonaisuuden hallinta olisi helppoa. Pelkkä suunnitelman tekeminen ei riitä, vaan päätöksentekoon ja suunnitelman läpiviemiseen tarvitaan luonteenlujuutta ja ajattelun selkeyttä. Strategiassa täytyy aina ottaa huomioon omat ja vastapuolen käsitykset, vastaväitteet ja arveluttavat seikat. Strategian perusongelmana on teorian ja käytännön yhdistäminen päämäärätietoiseksi toiminnaksi.⁵¹

Clausewitzin erityisesti esiinnostamat strategian *perustekijät* ovat: henkiset (moraaliset), fyysiset, matemaattiset, maantieteelliset ja tilastolliset tekijät. Ne kuitenkin muodostavat vain materiaalin, jonka pohjalta varsinnainen strateginen ajattelu toimii. Clausewitzin mukaan tällöin ollaan tekemisissä *kokonaisuuksien* kanssa ja on aina keskityttävä *olennaiseen*, mikä sodassa ja taistelussa tarkoittaa selvän painopisteen muodostamista. Painopisteen muodostaminen ei kuitenkaan saa olla kaavamaista ja ennalta määrättyä, vaan se voi tapahtua käyttämällä strategista reserviä ratkaisevalla hetkellä. Mutta reservi, joka ei ole käytettävissä oikeaan aikaan, ei ole minkään arvoinen.⁵²

Clausewitzin teorian haarautumat

On luonnollista, että ensimmäisinä Clausewitzin käsityksiin perehtyivät saksalaiset, jotka tunsivat hänet jo pitemmältä ajalta ahkerana kirjoittajana ja vaikuttajana. Vaikka kirjan *Vom Kriege* 1000 sivun tekstimäärä⁵³ on jo sinällään mittava, se edustaa vain neljäsosaa Clausewitzin koko tuotannosta, jonka pääosan muodostivat sotahistorialliset tutkielmat.

Ranskaksi *Vom Kriege* käännettiin jo vuonna 1849, ja teosta alettiin käyttää oppikirjana ranskalaisissa sotilasakatemioiden. Siitä tehtiin Ranskassa myös lukuisia erillisiä tutkielmia.

Ensimmäinen englanninkielinen käännös valmistui vuonna 1874, mutta kirja pysyi

anglosaksisissa maissa pitkään vain pienen piirin tiedossa. Lyhennelmä tuosta eversti Grahamin käännöksestä julkaistiin vuonna 1909, ja se on sittemmin levinnyt lukuisina uusintapainoksina taskukirjaklassikkona⁵⁴ englanninkielisen maailman tietoisuuteen. Yhdessä Peter Paretin kanssa Clausewitzin kirjan 1970-luvulla kokonaan uudestaan kääntänyt Michael Howard⁵⁵ on moittinut Grahamin käännöstä ja varsinkin sen lyhennelmää epätarkaksi, eikä käännöstä myöskään ollut tehty Clausewitzin alkuperäisversion (1832) pohjalta.⁵⁶

Saksan yhdistymissodissa vuosina 1864 - 1871 Tanskaa, Itävaltaa ja Ranskaa vastaan menestyksellisesti taistelleen Preussin armeijan yleisesikunnan päällikkö Helmuth von Moltke ylisti Clausewitzin oppeja yleisesti päteviksi mutta poimi niistä esille erityisesti mieleisiään piirteitä. Selvä ero Clausewitziin nähden oli Moltken käsityksessä, että joukkojen komentajan tulee olla sodan aikana riippumaton poliittisesta johdosta, kun hän suorittaa sen määrittämien sodan päämäärien mukaisia tehtäviä. Saksalaisten upseerien keskuudessa alettiin painottaa Clausewitzin mainitsemia, hyvältä johtajalta vaadittavia ominaisuuksia, etenkin kaavoista vapaata operatiivista johtamista, mutta samalla alkoi korostua hyökkäyksellisen ratkaisutaistelun merkitys, joka ei enää perustunut Clausewitzin käsityksiin.⁵⁷

Ensimmäisen maailmansodan edellä Euroopan johtavissa sotilasvalloissa Saksassa ja Ranskassa oli vallalla hyökkäyksellinen doktriini. Saksassa siihen nähtiin olevan maantieteellisiä syitä, kun ympärille liittoutui potentiaalisia vastustajia ja haluttiin valmistautua nopeaan ratkaisuun ennen vihollisten voimien ydistymistä. Ranskassa pyrittiin kompensoimaan tulivoiman kasvua kouluttamalla joukot rohkeaan hyökkäykseen. Vuonna 1914 suuret hyökkäykseen koulutetut armeijat sitten kävivät toisiaan vastaan Ranskan ja Belgian rajaseuduilla, jolloin tuloksena olivat valtavat tappiot ja liikkeen pysähtyminen vuosia kestäneeksi, kuluttavaksi asemasodaksi.⁵⁸

Maailmansodan jälkeen etsittiin syitä järjettömän suuriksi kasvaneisiin tuhoihin. Myös Clausewitz joutui tällöin syntipukiksi, sillä olihan hän kirjoittanut kirjan, jonka oppilauseita ratkaisutaistelun merkityksestä toisteltiin kaikkialla.

E erityisen rankkaa kritiikkiä Clausewitzia vastaan esitettiin *Englannissa*. Tunnetuimpiin arvostelijoihin kuulunut B.H. Liddell Hart oli kapteenina joutunut mukaan Sommen verilöylyyn⁵⁹ ja sai siitä aiheen kehittää *epäsuoraa strategiaa*, joka hänen mukaansa oli tehokkaampaa kuin "clausewitzlainen" pyrkimys suureen ratkaisutaisteluun. Epäsuora strategia, joka ilmeni keskusvaltojen saartamisena ja näännyttämisenä, oli lopulta tuonut voiton ympärysalloille. Liddell Hart ei myöhemminkään juuri halunnut ymmärtää Clausewitzia, vaikka Clausewitz-tutkijat kuinka olisivat todistelleet pääosan hänen tulkinnoistaan yksinkertaisesti vääriksi.⁶⁰

Saksassa Clausewitzia ei syytetty ensimmäisen maailmansodan tappiosta, mutta käsitykset eivät enää vastanneet läheskään alkuperäisajatuksia sadan vuoden takaa. Kaikkein pisimmälle erkani Saksan yleisesikunnan päällikkönä maailmansodan aikana toiminut kenraali Erich Ludendorff. Hänen mukaansa Clausewitzin oppi sotavoimien ja sodankäynnin alistamisesta politiikalle voitiin kerta kaikkiaan unohtaa, koska seuraava sota tulisi olemaan niin *totaalista*, että siihen piti valmistautua jo rauhan aikana alistamalla päin vastoin politiikka palvelemaan sodankäyntiä.⁶¹

Kansallissosialistien kaudella Saksassa Clausewitz oli korkeassa arvossa

eräänlaisena myyttisenä saksalaisen sotataidon oppi-isänä, jolta lainattiin ajatuksia sekä taktiikan että strategian alalle. Erityisesti korostettiin johtajien henkisten kykyjen merkitystä. Clausewitzin teorioiden tieteellinen tutkimus jäi kuitenkin vähälle, eikä niillä yleensäkään näytä olleen kovin suurta käytännön vaikutusta Saksan strategiaan.⁶²

Marxilaisen sotatieteen haara nojasi lähtökohdissaan voimakkaasti Clausewitzin teesiin sodasta politiikan jatkeena. Jo Friedrich Engels kiinnitti huomiota Clausewitzin käsitykseen sodan yhteiskunnallis-poliittisesta luonteesta. Vladimir Lenin kehitti ajatusta eteenpäin luokkasodan oppiin sopivaksi. Venäjän bolsheviikkivallankumouksen jälkeen puna-armeijaa luotaessa Clausewitzin teorioilla todisteltiin asevoimien pitämistä tiukasti poliittisen johdon (kommunistipuolueen) kontrollissa. Puna-armeijan perustamisessa keskeisenä henkilönä toiminut Lev Trotski oli hyvä Clausewitzin teorioiden tuntija ja sovelsi niitä taitavasti käytäntöön. Voitolle pääsi kuitenkin Mihail Frunzen edustama dogmaattinen, tiukkoja muotoja korostanut näkemys. Käytännössä Neuvostoliiton sotateoria siis irtautui Clausewitzin periaatteista ja jäykistyi aloitteellisuutta kahlinneeksi doktriiniksi.⁶³

Mao Tse-tung kehitti pitkitetyn sodan (sissisodan) teoriansa paljolti marxilaisten poliittisten oppien ja clausewitzilaisen strategiakäsityksen pohjalta. Samaa oppia sovelsivat vietnamilaiset taistelussa ensin ranskalaisia ja sitten amerikkalaisia vastaan. On vaikea arvioida, mikä merkitys Clausewitzilla oli erityisesti sissisodan tai alueellisen puolustuksen teorioihin ja käytäntöön, mutta useissa teoreettisissa tutkimuksissa on viitattu hänen käsityksiinsä ”kansansodasta” ja ”kansasta aseissa”.⁶⁴

Clausewitzin uusi tuleminen ydinasekaudella

Ydinaseiden suuri tuhovoima ja siitä seuraava tarve pohtia kokonaan uudelleen sodankäynnin perusteita oli kaikkien näkyvillä jo elokuussa 1945 Hiroshiman ja Nagasakin tuhoa esittävissä kuvissa. Kesti kuitenkin useita vuosia, ennen kuin alkoi kehittyä varsinaista ydinasestrategiaa.

Aluksi monet pitivät ydinaseita vain entistä tehokkaampina tuhovälineinä, ”superpommeina” tai tykistön jatkeena. Yhdysvaltojen ilmavoimien piirissä ydinase nähtiin kehityksen huippuna ja välineenä, jolla vihdoinkin voitaisiin toteuttaa Giulio Douhetin hyökkäyksellisen ilmasodan oppeja, kun tavanomaisilla pommeilla tehtyjen ilmahyökkäyksiä tehokkuus toisessa maailmansodassa oli osoittautunut kyseenalaiseksi. Suuret pommitusilmavoimien tappiot eivät useinkaan vastanneet vihollisen sodankäyntipotentiaalille todella aiheutettuja vahinkoja, vaan saattoivat tulla hyökkääjälle vaikeammaksi kestää.⁶⁵

Kokonaan uudelleen ajatteluun viittasi Bernard Brodie jo vuonna 1946 kirjassaan *The Absolute Weapon*: ”Amerikan turvallisuusohjelmien ensimmäinen ja tärkein toimi atomipommien ajalla on taata meille mahdollisuus kostoiskuun hyökkäyksen sattuessa. En totea tätä ollakseni huolestunut siitä, kuka *voittaa* seuraavan sodan, jossa atomipommeja käytetään. Tähän asti meidän asevoimiemme päätarkoitus on ollut voittaa sotia. Tästä lähtien päätarkoitus on torjua sodan alkaminen.”⁶⁶

Vaikka Yhdysvallat kärsi eräitä takaiskuja jo Korean sodan alkaessa kesällä 1950, voitiin siellä koko 1950-luku elää ydinaseiden ja pommitusilmavoimien ylivoiman

turvin suhteellisen rauhassa. "Massiivisen vastaiskun" oppi toimi niin tehokkaana pelotteena, ettei ollut juuri odotettavissa kenenkään uskaltavan uhmata sitä. Tilanne muuttui, kun Neuvostoliitto sai rakennetuksi oman ydinasepelotteensa kykeneväksi iskemään Yhdysvaltoihin.

Ydinaseopit alkoivat 1960-luvun alussa kehittyä hyvin monimutkaisiksi rakennelmiksi, kun Yhdysvalloissa otettiin käyttöön "joustavan vastatoiminnan" strategiaa. Tutkimus keskittyi paljolti akateemisiin laitoksiin ja alkoi etääntyä sotilaallisesta kenttäkokemuksesta yhä kauemmaksi.⁶⁷

Kehityksen kritikit eivät hyväksyneet "puutaalle teorialle" rakennettuja oppeja vaan kehottivat varovaisuuteen. Raymond Aron arvosteli amerikkalaisten ydinasestrategien teorioita, esimerkiksi Herman Kahnin eskalaatioportaikkoa, "strategiseksi fiktioksi", joka ei perustunut todelliseen kokemukseen vaan abstrakteihin kuvitelmiin. Aron ja *ranskalaisen koulun* toinen huomattava edustaja kenraali André Beaufre nojasivat Clausewitzin filosofiaan mutta pyrkivät soveltamaan sitä ydinasekauden vaatimuksiin.⁶⁸

Neo-clausewitzlaisen koulukunnan lähtökohtana oli strategisen joustavuuden säilyttäminen myös ydinasekaudella ja sellaisten toimintaperiaatteiden kehittäminen, joilla estettäisiin kriisien kärjistyminen ydinasodaksi. Aronin käsityksen mukaan politiikan ja strategian teorian tuli tähdätä *käytännöllisiin ja saavutettavissa oleviin päämääriin*. Hän nimitti tätä praxeologiaksi. Suurvaltojen välisen ydinasodan käyminen ei voinut vastata mitään järjestäytyneitä päämääriä, joten myöskään siihen nojaavat teoriat eivät olleet käytäntöön kelpaavia.

Aronin lähtökohtana oli Clausewitzin tekemä ero absoluuttisen ja todellisen sodan välillä. Ydinasesota edusti juuri äärimmilleen kärjistyvää sodankäynnin absoluuttista muotoa, josta todellinen sota poikkesi, tai ainakin sen pitäisi poiketa. Tehtävänä oli löytää keinot kriisiin tai sodan eskaloitumisen (kärjistymisen) estämiseksi ydinaseiden käytön asteelle, kuitenkin siten että strateginen toimintavapaus samalla säilyisi.⁶⁹

Klassinen sotateoria oli Aronin mukaan ydinasekaudella kokenut muutoksen:

"Clausewitz vertasi diplomatiaa luottokauppaan, jossa sota merkitsee käteissuoritusta. Taistelukentällä oli lunastettava diplomatian lupaamat sitoumukset... Lämpöydinaseiden aika ei ole poistanut sitoumusten ja totuuden hetken dualismia. Mutta totuuden hetki on kriisi, ei sota."⁷⁰

Ydinasestrategioiden kritiikissä monet muutkin lähtivät päämäärän ja keinojen vastaavuuden vaatuksesta nojaamatta silti erityisesti Clausewitzin teorioihin. Liddell Hart arvosteli jo Saksan pommituksia siitä, etteivät ne vastanneet liittoutuneiden sodanpäämääräkseen asettamia arvoja. Ferdinand Otto Miksche teki johtopäätöksen, etteivät Naton puolustuksesta päättävät uskalla tositalanteessa käyttää ydinaseita, sillä "yhteisellä itsemurhalla uhkaaminen ei ole mitään strategiaa".⁷¹

André Beaufre pyrki 1960-luvulla kehittämään *kokonaisstrategiaa* (ransk. *stratégie totale*), joka nojasi Clausewitzin teorioihin ja toisaalta Aronin uus-clausewitzlaiseen "praxeologiaan". Beaufren mukaan strateginen ajattelu oli Ranskassa kuollut jo ensimmäisessä maailmansodassa, mutta viimeistään Indokiinan, Suezin ja Algerian sotien päättymisen tappioon piti pakottaa etsimään uusia menetelmiä. Vastoin monien arvioita ei ydinasekausi hänen käsityksensä mukaan ollut vienyt edellytyksiä

aloitteelliselta strategialta, vaan Clausewitzin teorit tarjosivat siihen hyvän lähtökohdan.⁷²

Beaufren mukaan oli täysin luonnollista, että Clausewitzin ajan sodankäyntiä koskevaa teoriaa piti kylmän sodan oloissa laajentaa kattamaan muitakin aloja. Siksi hän määritteli kattokäsitteeksi kokonaisstrategian, joka jakaantui poliittiseen, taloudelliseen, diplomaattiseen ja sotilaalliseen alueeseen. Niiden puitteissa voitiin erottaa edelleen ”operatiivisia strategioita”. Esimerkiksi sotilasstrategia jakaantui maan-, ilma- ja meristrategian lohkoihin. Myös ydinaseiden käyttö voitiin nähdä operatiivisena strategiana. Olennaista strategialle Beaufren mukaan kuitenkin oli se, että kysymys on ”tahtojen dialektiikasta”, aivan kuin Clausewitz kuvasi sotaa laajennetuksi kaksintaisteluksi. Päämäärien ja voimavarojen suhteesta määräytyi, millaista strategista menettelyä oli hyödyllistä käyttää.⁷³

André Beaufren merkitys länsi- ja keskieurooppalaisen strategian kehitykselle oli suuri. Hän osoitti myös pienille puolueettomille maille tarjoutuvat mahdollisuudet tarjota vastaus musertavalta näyttäneeseen suurvaltojen ylivoimaan. Alueellisen puolustuksen oppi nojasi juuri tällaiseen ajatteluun, jonka juuret olivat Clausewitzin teorioissa. Beaufre edusti myös jäykistyneen kilpavarustelun kritiikkiä. Kilpavarustelu oli osoitus mekaanisesta strategisesta ajattelusta, josta aloitteellisuus ja joustavuus olivat täysin kadonneet. Suurvalloissa 1950-luvulta alkanutta strategian teorian jaksoa voidaankin pitää clausewitzlaisuuden näkökulmasta katsottuna samanlaisena harharetkenä, kuin oli nähty ensimmäisen maailmansodan edellä ja jälkeen. Silloin ensin hyökkäyksellisyys ja sitten puolustus nostettiin yksipuolisesti hallitsevaan asemaan. Nyt samanlaista yksipuolisuutta oli ydinaseiden, kilpavarustelun ja voimasuhdelaskelmien ylikorostaminen.

Neo-clausewitzilaisen koulukunnan ominaispiirteiden määrittely ei kaikille ollut helppoa, kuten muuan esimerkki 1960-luvulta kertoo. Anatol Rapoport mainitsi Clausewitz-kirjaan vuonna 1968 kirjoittamassaan esipuheessa, että ydinsodan käymisen rationaalisen teorian ja rajoitetun ydinsodan opin kannattajat olisivat uus-clausewitzilaisia. Hän nimesi Herman Kahnin ohella Raymond Aronin kuuluvaksi tähän joukkoon, koska he pitivät sodankäyntiin myös ydinaseilla valmistautumista valtion legitiiminä toimintana eli ”politiikan jatkamisena toisin keinoin”. Suurina painoksina painettu kirja levitti sitten tätä näkemystä maailmalle, vaikka esimerkiksi Michael Howard ja Raymond Aron pitivät sitä täydellisenä väärinkäsityksenä.⁷⁴

Saksan liittotasavallassa Clausewitzin uudelleenarvionti toisen maailmansodan katastrofin jälkeen johti paluuseen alkuperäislähteille. Poliitiikan määräysvalta sotilaalliseen toimintaan nähden asetettiin keskeiselle sijalle perustettaessa Bundeswehriä 1950-luvulla. Sen sotilaiden esikuviksi nimettiin Preussin armeijan uudistajat Scharnhorst, Gneisenau ja Clausewitz, joiden mielipiteistä saatiin myös perusta ajatukselle ”kansalaisesta asepuvusta”. Clausewitz-Gesellschaft tuotti yleisesikuntasupseerien käyttöön strategisista tutkimuksista, joiden teossa noudatettiin tieteellisiä perusteita. Tämä linja on Saksassa säilynyt myös kylmän sodan jälkeen.⁷⁵

Saksalainen versio neo-clausewitzilaisuudesta kylmän sodan aikana korosti edellä mainittuja kansalaisarmeijan periaatteita ja rauhan säilyttämistä *pelotusstrategialla*.

Kiihvasta keskustelua käytiin ajoittain siitä, onko ydinasepelotus järkevää strategiaa, kun pelotteen pettäessä tuhoutuisi se, mitä piti suojella. Jälleen Saksan geopoliittinen asema määräsi strategista doktriinia niin, ettei juurikaan haluttu nähdä vaihtoehtoja. Poiketen maailmansotien ajan hyökkäyksellisyydestä nyt Clausewitzilta lainattiin mielellään oppia puolustuksen vahvemmudesta.⁷⁶ Kylmän sodan päättyessä oli ydinaseriippuvuuden vähentämiseen tähtäävien vaihtoehtojen etsintä kuitenkin edennyt jo hyvin pitkälle.⁷⁷

Yhdysvalloissa Clausewitz nousi suureen suosioon kymmenisen vuotta Vietnamin sodan päättymisestä. Jälleen osoittautui, että tappiolliseksi koettu sota pakotti hakemaan uusia perusteita klassisesta strategiasta, ja Clausewitz antoi vastauksia moniin vaikeisiin kysymyksiin. Clausewitz-tutkimuksen laajentumiseen myötävaikutti myös se, että samaan ajankohtaan, 1980-luvun alkuun, ajoittui paitsi Clausewitzin syntymän 200-vuotispäivä myös suuri kiista ydinasestrategian ja tavanomaisten joukkojen tulevaisuudesta.

Yhdysvaltojen asevoimien uudistajien liike haki mallia clausewitzlaisesta joustavuudesta ja kaavoista vapautumisesta. Tähän liittyi myös päämäärän ja keinojen vastaavuuden vaatimus. Näkyvimpänä tuotteena oli ilma-maataistelun (AirLand Battle) opin kehittäminen 1980-luvun alkupuolella erityisesti maavoimien piirissä. Sen perustaksi tehtiin laajoja tutkimuksia. Clausewitzlaiselta pohjalta strategiaa arvioinut eversti Harry Summers kertoi televisiohaastattelussa, miten hän kiinnostui aiheesta: "Jouduin pohjoisvietnamilaisten vangiksi, ja kuulustelussa sanoin heille, että amerikkalaiset eivät ole hävinneet yhtään taistelua. Sain vastauksen: mutta te häviätte sodan. Se oli lyhyin ja tehokkain strategian oppituntini."⁷⁸

Edward Luttwak kirjoitti selkeästi Clausewitzin perinteeseen nojaavan kirjan *Strategy. The Logic of War and Peace* (1987), jossa hän esitti usean tarkastelutason ja niiden ristiriitaisen logiikan mallin. Alhaalla teknisellä tasolla vaikutti suoraviivainen luonnontieteellinen logiikka, kun taas seuraavalla, taktisella tasolla, suurin tie ei usein viekään tavoitteisiin niin nopeasti ja varmasti kuin koukkaaminen. Operatiivisen tason olennainen piirre on manööveri ja taistelujen eri elementtien saaminen yhteisvaikutukseen, ja alueellisen strategian tasolla ovat jo vaikuttamassa kaikki sodankäynnin tekijät. Ylinnä on suurstrategian (kokonaisstrategian tai turvallisuuspolitiikan) taso, jossa politiikka on määräävä.

Mainittujen tasojen välillä vallitsee erilainen ja usein keskenään ristiriitainen logiikka, jota voidaan parhaiten analysoida clausewitzlaisella dialektiikalla eli vastakohtien tarkastelulla. Yhden tason toiminta voidaan yleensä kiertää käyttämällä muita tasojä, joten millään tasolla ei voida päätyä absoluuttisiin menestyksiin. Järkevä strategia ottaa huomioon nuo tasojen erot ja pitää erityisesti silmällä kokonaisuuden toimivuutta.⁷⁹

Neuvostoliiton loppuvaiheissa Mihail Gorbatshovin aikana 1980-luvun puolivälin jälkeen käytiin kiihvaista keskustelua myös sotilaallisen strategian ja doktriinin edellytyksistä. Clausewitzin nimeä käytettiin keskustelussa useasti, kun haluttiin vastustaa ydinaseiden käyttöä sodassa. Kriitikoiden mielestä sota ei Clausewitzin tarkoittamalla tavalla voinut enää olla järkevän politiikan jatkamista, koska tuhot ylittäisivät hyödyt. Sotilasjohto piti tiukasti kiinni omasta "clausewitzlaisesta"

teoriastaan, jolla vahvojen asevoimien ylläpito ja myös ydinasesotaan valmistautuminen oikeutettiin.⁸⁰

Kylmän sodan päätyttyä ydinaseiden rooli kansainvälisessä politiikassa ja strategiassa on selvästi painunut taka-alalle, mikä ei tietenkään tarkoita niiden todellisen merkityksen päätymistä. Neo-clausewitzlaisuus on muuntunut tarkoittamaan ensi sijassa ”strategian jatkamista uusien keinoin” (ei siis enää vain ydinaseilla), mikä oli keskeinen kysymys jo kylmän sodan kireissä vaiheissa.⁸¹

Persianlahden sotaa monet pitivät jälleen tyypillisenä ”clausewitzlaisena sotana”, koska siinä käytettiin suuria voimia tavanomaisiin sotateoimiin. Toisaalta Persianlahden sodan uutuutena olivat korkean teknologian aseet, elektronisen sodankäynnin keskeinen merkitys sekä kamppailu kaikenasteisen tiedon hallinnasta. Hyvin vähän on kuitenkin toistaiseksi pyritty soveltamaan Clausewitzin teorioita uuteen tietotekniikan ajan ”kolmannen aallon sodankäyntiin”.⁸²

Kylmän sodan päätymisen jälkeen on strategian keskeiseksi ongelmaksi noussut *kriisien hallinta*, vaikka tuo käsite tuli tutuksi jo Kuuban kriisin ratkaisun jälkeen. Silloin se tarkoitti laajaa toimenpiteiden kirjoa estämään kriisin eskaloituminen sodaksi. Uudessa merkityksessään kriisinhallinnalla tarkoitetaan yksinkertaisesti erilaisten kriisien saamista hallintaan, ennen kuin ne ulottavat vaikutuksensa omalle alueelle. Esimerkiksi Persianlahden sota oli kriisinhallintaa Yhdysvaltojen ja Naton kannalta, koska siinä ei ollut kysymys varsinaisesti oman liittokunnan tai valtion alueen puolustuksesta.

Kriisinhallinnan ongelmat tulivat selvästi esille Jugoslavian hajoamissodan yhteydessä kesästä 1991 alkaen. Sitä yritettiin ensiksi hallita muun muassa Ety-järjestön ja Euroopan yhteisön/unionin toimin käyttäen tarkkailijoita ja taloudellisia sanktioita. YK välitti sitten Kroatiaan aselevon ja aloitti sen valvomiseksi rauhanturvaoperaation. YK joutui kuitenkin keskelle alkavaa Bosnia-Herzegovinan sotaa, eikä pystynyt vaikuttamaan sen kulkuun paljoakaan. Lopulta Yhdysvaltojen ja Naton hiljaisesti tukema Kroatian hyökkäys ja sitä seurannut avoin interventio aikaansaiivat rauhansopimukselle suotuisan tilanteen.

Jugoslavian kriisinhallinnassa unohdettiin tai laiminlyötiin tahallisesti Clausewitzin perustava oppi sodan taipumuksesta eskaloitua. Aseiden käytön asteelle kärjistynyttä kriisiä ei ole helppo lähteä hillitsemään alemmanasteisilla toimilla. Myös kuvitelma, että henkensä edestä taistelevat osapuolet noudattaisivat jotain sodan logiikan vastaisia teorioita tai ulkopuolisten antamia neuvoja, on perustaltaan clausewitzlaisuuden vastaista. Jos kriisinhallinnan menetelmiä yritetään soveltaa käynnissä olevassa sodassa, on myös valmistauduttava kohtaamaan kaikki sodan kauheudet. Toisaalta hyökkäyksen voiman kuluminen ja sodan päätyminen Clausewitzin kuvaamalla tavalla kulminaatiovaiheeseen antaa mahdollisuuden interventioon, kuten Bosniassa tapahtuikin syksyllä 1995.

Jugoslavian, Kaukasian ja Keski-Aasian sitkeät sodat tarjoavat myös clausewitzlaiselle teorialle uuden vakavan haasteen, johon ei vielä ole kunnolla vastattu. Kylmän sodan jälkeisessä maailmassa vallitsevat olosuhteet eivät suosi suurten asevoimien ylläpitoa, eivätkä rajuun taloudelliseen kilpailuun keskittyvät valtiot ole halukkaita sotilaallisiin toimiin, joista voi tulla tappioita. ”Paljonko verta

ollaan valmiit maksamaan öljystä?” kysyttiin Yhdysvalloissa syksyllä 1990 keskitettäessä joukkoja Persianlahdelle. Samantapaisia kysymyksiä esitettiin vastaavasti puolusteltaessa puuttumattomuutta Jugoslavian sotaan.

Clausewitzlaisella teorialla on kuitenkin paljon annettavaa keskusteluun uudesta *kriisien ja sodan kuvasta*. Ensinnäkin Clausewitz muistuttaa sodan todellisesta luonteesta, joka kärjistyessään ei ole mitään siistiä kriisinhallintaa vaan noudattaa omia, väkivaltaisia ja yllättäviä kulkujaan. Toisaalta Clausewitz antaa teorioillaan edelleen *vahvan pohjan strategiselle tilanteenarvioinnille*.

Sodankäyntiä yhtä lailla kuin erilaisia sodan estämisen yrkiviä pelotus- ja kriisinhallintaoppejakin varten kehitettävien menettelytapojen tulee perustua ankaran tieteelliselle päättelylle, vaikka toisaalta kriisien ja sodan aikana tilannekehitykseen vaikuttavat paljolti irrationaaliset tekijät. Johtajien toiminnassa kriisitilanteessa ovat keskeisellä sijalla vaistonvaraiset reaktiot ja harjoituksessa omaksuttujen taitojen soveltaminen käytäntöön. Perehtymällä Clausewitzin sotateoriaan voidaan harjaantua ratkomaan uusia, yllättäviä tehtäviä. Clausewitz opettaa nimenomaan loogista päättelyä, joka yhdistyy kokemukseen ja uutta luovaan ajatteluun.

Clausewitzin teoriat ovat muuttuneet koko maailman kulttuuripääomaksi, jonka tuntemus olisi tarpeen jo yleissivistyksenkin kannalta. Nykyisin niitä käytetään laajalti sovellutuksina myös taloudellisessa ja kaupallisessa koulutuksessa. Siksi onkin hämmästyttävää, että viime vuosikymmenien suomalaisessa sotilaskoulutuksessa Clausewitzin opiskelu on laiminlyöty lähes täydellisesti. Osaltaan tilanteesta kertoo sekin, että suomeksi ei ole tehty yhtään tieteellisesti kelvollista Clausewitz-käännöstä edes lyhennelmänä. Ruotsi nousi tässä suhteessa sivistysmaiden joukkoon pari vuotta sitten.

Jos halutaan kiinnittää huomiota yksinomaan tulevaisuuteen tähtäävään tutkimukseen, on senkin pohjaksi ensin hankittava pätevä metodologinen ja historialliseen kokemukseen perustuva koulutus. Monet tulevaisuudentutkijat painottavat sitä, että avaimet tulevaisuuden hahmottamiseen löytyvät joka tapauksessa historiasta ja filosofiasta.

Futurologi Alvin Toffler päätti ensi vuosituhaten alun kriisien ja sodan kuvaa sekä turvallisuuspolitiikan ongelmia käsittelevän kirjansa Lev Trotskilta lainattuihin sanoihin: ”Te ette ehkä ole kiinnostuneita sodasta. Mutta sota on kiinnostunut teistä”.⁸³ Voisiko myöskään jatkuvaa tarvetta tutkia Clausewitzia ja hänen sotateorioitaan enää paremmin ilmaista?

Viitteet

¹ John Keegan, *A History of Warfare* (Pimlico, Random House, London 1994), s. 17 - 18. Clausewitzin teorioiden väärinkäytöstä on useita esimerkkejä. Ks. esim. Jehuda Wallach, *The Dogma of the Battle of Annihilation* (Westport, Connecticut 1986).

² Ks. Thukydides, *Peloponnesolaissota I - II* (suom. J.A. Hollo, WSOY, Porvoo 1964, ilmestynyt myös uusintapainoksena 1995).

³ Niccolò Machiavelli, *Ruhtinas* (alkuteos *Il Principe*, suom. 2. painos WSOY, Juva 1984). Ks. lähemmin *The Portable Machiavelli* (eds. Peter Bondanella - Mark Musa, Penguin Books 1979), joka sisältää myös teoksen *Sotataito* (*Arte della Guerra*).

⁴ Englanninkielisestä Samuel Griffithin toimittamasta teoksesta *The Art of War* käännetty suomenkielinen versio *Sodankäynnin taito* (Wolf Halstin esipuheella varustettuna, Love Kirjat, Helsinki 1982).

⁵ Bernard Brodie, "The Continuing Relevance of On War", esipuhe kirjaan Carl von Clausewitz, *On War* (eds. Michael Howard and Peter Paret, Princeton University Press 1984), s. 50.

⁶ Clausewitzin elämäkertatiedot perustuvat lähinnä teoksiin Wilhelm von Schramm, *Clausewitz. Leben und Werk* (Bechtle, Esslingen am Neckar 1978), Peter Paret, *Clausewitz and the State* (Princeton University Press 1985) ja Michael Howard, *Clausewitz* (Oxford University Press, alkuteos 1983, korjattu laitos 1988).

⁷ Clausewitz seurasi prinssi Augustia adjutantina sotavankeuteen. Heidät lähetettiin Ranskaan ja myöhemmin edelleen Sveitsiin. Ajan tavan mukaan ylhäisiä sotavankeja kohdeltiin hyvin, joten siitä Clausewitz sai aiheen nimittää pakollista oleskelua ulkomailla "opintomatkaksi".

⁸ Clausewitzin liberaalisuudesta tai konservatiivisuudesta vallitsee jonkin verran ristiriitaisia käsityksiä. Saksalaisten kansallisliberaalien aatteet 1800-luvun alkupuolella korostivat kansakunnan eheyttä ja valtion demokraattista luonnetta, samalla kun kannatettiin suhteellisen vahvaa valtiota. Clausewitz lukeutui kansallisliberaalien perusjoukkoon. Vaikka hän restauraation kaudella Napoleonin kukistumisen jälkeen kannattikin vahvaa valtiota, se tapahtui yhä valistuksen hengessä. Ks. esim. Paret (1985), s. ix ja 255 - 271. Suomessa J.V. Snellmanin ajatukset olivat hyvin samoilla linjoilla.

⁹ Preussin yleisesikunnan päällikkö Gerhard von Scharnhorst (1755 - 1813) poisti asevoimista aatelisten etuoikeudet ja kehitti modernin armeijan yleisen asevelvollisuuden perustalle. Hänen oppejaan pidettiin esikuvana perustettaessa Saksan liittotasavallan Bundeswehriä.

Clausewitzilta on jäänyt Preussin uudistusvaihetta koskeva laaja kirjeenvaihto. Scharnhorstin lisäksi on erityisesti mainittava silloinen everstiluutnantti ja kohta Preussin vapautussodan johtaviin upseereihin kuulunut August von Gneisenau (1760 - 1831), jolle Clausewitz kirjoitti parin vuoden aikana 29 kirjettä. Ks. Wilhelm von Schramm (1976), s. 271 - 290 ja Peter Paret, "Clausewitz", teoksessa *Makers of Modern Strategy from Machiavelli to the Nuclear Age* (ed. Peter Paret, Princeton University Press, 1986), s. 189 - 192.

¹⁰ Clausewitzin kuoleman syystä ei ole täyttä varmuutta, koska koleraepidemian takia hautaus suoritettiin välittömästi. Kuolinsyy lienee ollut joko koleraartunta tai sydänkohtaus. Ks. Paret (1985), s. 429 - 430.

¹¹ Carl von Clausewitz, *Vom Kriege* (alkuteos 1832, 19. painos, toim. Werner von Hahlweg, Ferd. Dummlers Verlag, Bonn 1980). Teos jakaantuu kaikkiaan kahdeksaan kirjaan ja niiden alalukuihin. Kirjat on ryhmitelty kolmeen osaan (1. osa käsittää kirjat 1 - 4, 2. osa kirjat 5 - 6 ja 3. osa kirjat 7 - 8). Tämän artikkelin viittaukset ovat mainittuun painokseen, ellei toisin ilmoiteta. Eri painoksien ja erilaisten lyhennelmien rinnakkaisen käytön helpottamiseksi viitteissä mainitaan kirjan ja luvun nimi. Käyttökelpoinen, tarkasti tehty lyhennelmä on Wolfgang Pickertin ja Wilhelm Ritter von Schrammin toimittama taskukirjaversio Carl von Clausewitz, *Vom Kriege* (Rowohlt, rororo Klassiker Deutsche Literatur, Band 12, alkup. 1963, täydennetty painos: Reinbek bei Hamburg 1984). Se perustuu Hahlwegin alkuperäistekstistä toimittamaan, teoksen *Vom Kriege* 18. painokseen.

¹² Raymond Aronia askarrutti erityisesti Clausewitzin käsikirjoitusnippujen mukaan liittämiä muistintpano "Nachricht", jossa hän kertoo aikeestaan uusia tekstin monia kohtia vastaamaan paremmin kiteytyntä kokonaiskäsitystä sodan luonteesta ja suhteesta politiikkaan. Clausewitz laati muistintpanon kuulemansa varalta testamentiksi lukijoita varten. Hän varoitti samalla jo etukäteen arvostelijoitaan pitämästä materiaalia vain sekavana möykkyinä järjestämättömiä ajatuksia, miltä ne ensi silmäyksellä ehkä näyttävätkin. Vasta sotateorian vuosikausia kestänyt huolellinen tutkiminen paljastasi teoksen arvon. Marie von Clausewitz viittaa esipuheessaan tuohon muistintpanoon kesältä 1827. Aron huomauttaa, ettei voida tarkkaan sanoa, mitkä tekstin kohdat Clausewitz ehti parin vuoden aikana korjata. Hänen mielestään tämä muutaman sivun mittainen muistio on vaikeasti tulkittavissa ja omiaan jopa harhauttamaan tutkijoita. Ks. Raymond Aron, *Clausewitz. Den Krieg denken* (alkuteos Penser la guerre, Clausewitz, Paris 1976, saksankielinen versio Frankfurt am Main 1980), s. 97.

¹³ Ks. Michael Howard, "The Influence of Clausewitz", esipuhe teokseen Carl von Clausewitz, *On War* (toim. ja käännös Michael Howard - Peter Paret, Princeton University Press 1984), s. 30 - 34.

¹⁴ Käsite logistiikka tarkoitti huollon, kuljetusten ja siirtojen suunnittelua ja johtamista eli joukkojen liikkeitä, joissa majoittuminen oli tärkeällä sijalla. Vrt. ranskan "major général de logis", joka suomennettiin ensin "päämajoitusmestariksi" ja myöhemmin "päämajamestariksi".

¹⁵ Kuvaus Jominin vaiheista ja ajatuksista perustuu lähinnä artikkeliin Daniel Reichel, "Jomini, ein Anti-Clausewitz?", *Österreichische Militärische Zeitschrift* 3/1988, s. 241 - 247. Ks. myös Baron Antoine Henri de Jomini, *The Art of War* (alkuteos *Precis de l'Art de Guerre*, Paris 1838, Greenhill Books, London 1992), Charles Messengerin johdanto, s. v - xii ja Matti Lappalainen, "Antoine-Henri Jomini - Napoleonin profeetta", *Tiede ja Ase* N:o 45 (1987), s. 172 - 189.

¹⁶ Ks. John Shy, "Jomini" teoksessa *Makers of Modern Strategy* (1986), s. 143 - 185.

¹⁷ Ks. esim. Richard Simpkin, *Race to the Swift* (Exeter 1985).

¹⁸ Käsite "sisälinjat" tarkoitti taistelua kuvitteellisen ympyrän keskellä, jolloin "ulkolinjoilla" (teoreettisen

ympyrän kehällä) toimiva vastustaja joutui siirtämään joukkojansa ja huolta pitemmillä etäisyyksillä. Periaatteessa sisä- ja ulkolinjojen suhteet pätevät yhtä lailla pienempien kuin suurempienkin joukkojen taisteluun ja operaatioihin. Myös strategisessa tarkastelussa voidaan todeta, että Saksa oli kahdessa maailmansodassa sisälinja-asemassa ulkolinjoilla taisteleviin liittoutuneisiin nähden.

¹⁹ Arvostelusta ks. esim. Jehuda Wallach, *Kriegstheorien* (Frankfurt am Main 1972), s. 11 - 18.

²⁰ Reichel (1988), s. 241 - 247. Katkelma on Jominin teoksesta *L'exposé des principes généraux de l'art de la guerre* (4. painos 1851) Reichelin saksankielisen käännöksen pohjalta suomennettuna.

²¹ Reichel (1988), s. 241. Tuoreessa vertailevassa tutkimuksessa on käsitelty myös huomiota Jominin ja Clausewitzin strategiäkäsitysten yhtäläisyyksiin. Kumpikin korosti ylimmän tason sodanjohdon erilaista luonnetta verrattuna alemman tason taktiseen toimintaan. Ks. Michael Handel, *Masters of War: Sun Tzu, Clausewitz and Jomini*. (Frank Cass, London 1992), s. 4, 8 ja 32 - 37.

²² Werner Hahlweg, "Philosophie und Militärtheorie im Denken und in den Aufzeichnungen des Generals von Clausewitz", *Österreichische Militärische Zeitschrift* 1/1988, s. 31 - 35.

²³ Hegelin filosofia, jossa dialektiikka muodosti keskeisen osan, oli Clausewitzin aikaisen Berliinin akateemisten piirien arkipäivää. Ajallisesta yhteensattumasta kertonee parhaiten se, että Hegel kuoli Berliinissä 14.11.1831 ja Clausewitz Breslaussa kaksi päivää myöhemmin.

²⁴ Ks. esim. Paret (1985), s. 150.

²⁵ *Vom Kriege*, Sechstes Buch, 5. Kapitel: Charakter der strategischen Verteidigung.

²⁶ Wilhelm von Schramm (1976), s. 123 - 124.

²⁷ Ks. esim. Paret (1985), s. 154.

²⁸ Paret (1985), s. 150 - 168. Clausewitzin käsitys sodasta on tulkittu myös antiteesiksi Immanuel Kantin kirjassaan Ikuiseen rauhaan (*Zum ewigen Frieden*, 1795) esittämälle teoralle. Ks. Erich Vad, *Carl von Clausewitz. Seine Bedeutung heute* (Mittler & Sohn, Herford 1984), s. 14 - 24.

²⁹ Hahlweg (1988), s. 33.

³⁰ Clausewitzin käyttämä termi "metodismi" on siis lähellä dogmaattisuutta. Jäykästi opinkappaleisiin (doktriiniin) nojaavaa henkilöä voidaan nimittää myös "doktrinaariseksi".

³¹ *Vom Kriege*, Zweites Buch: Über die Theorie des Krieges, erityisesti 4. luku: Methodismus.

³² Paret (1986), s. 187.

³³ *Vom Kriege*, Zweites Buch: Über die Theorie des Krieges.

³⁴ Ks. Michael Howard, "The Forgotten Dimensions of Strategy", joka on julkaistu mm. teoksessa Michael Howard, *The Causes of Wars* (Unwin Paperbacks, Guernsey 1984).

³⁵ Määritelmä "sota on vain politiikan jatkamista toisin keinoin" (Der Krieg ist eine blosse Fortsetzung der Politik mit anderen Mitteln) on kirjan ensimmäisessä luvussa. Kirjan viimeisessä osassa (Achtes Buch: Kriegsplan, 6. Kapitel) Clausewitz palaa politiikan ja sodan suhteeseen määrittäessään: "Sota on politiikan jatkamista lisäämällä siihen uusia välineitä" (Der Krieg ist nichts als eine Fortsetzung des politischen Verkehrs mit Einmischung anderer Mittel).

³⁶ *Vom Kriege*, Erstes Buch, kohta 24.

³⁷ Ks. erityisesti Aron (1980), s. 97 - 102.

³⁸ Ideaalittyydellä tarkoitetaan tässä erityisesti Max Weberin sosiologiassa käyttämää, käsitteen havainnollistamiseksi kuvattua mallia, eikä siis mitenkään tavoiteltavaa "ideaalia".

³⁹ *Vom Kriege*, Erstes Buch: Über die Natur des Krieges ja Achtes Buch: Kriegsplan, erityisesti 1. Kapitel: Absoluter und wirklicher Krieg ja 6. Kapitel, B: Der Krieg ist ein Instrument der Politik.

⁴⁰ *Vom Kriege*, Erstes Buch, 7. Kapitel: Friktion im Kriege.

⁴¹ *Vom Kriege*, Erstes Buch: 3. Kapitel: Der kriegerische Genius.

⁴² Ks. Paret (1986), s. 203 - 205.

⁴³ Sama, s. 201.

⁴⁴ Sama, s. 209 - 213.

⁴⁵ Keegan (1994), s. 3 - 60.

⁴⁶ Ks. Wrener Hahlweg, "Der klassische Begriff Strategie und seine Entwicklung", teoksessa *Strategie-Handbuch I* (Mittler & Sohn, Herford 1990), s. 14 - 16. Clausewitzin tutkielmassa *Strategie* (1804) esitetty määritelmä alkuperäisenä kuuluu: "Die Strategie ist die Lehre von der Verbindung der einzelnen Gefechte zum Zweck des Krieges."

⁴⁷ Ks. esim. Paret (1986), s. 189 - 190. Siinä viitataan artikkeliin Carl von Clausewitz, "Bemerkungen über die reine und angewandte Strategie des Herrn von Bülow", *Neue Bellona* 9, No. 3 (1805), s. 271. Kyseessä oli Bülowin kirja: *Lehrsätze des neuen Krieges* (Berlin 1805). Ks. myös Hahlweg (1990), s. 15 - 16.

⁴⁸ Paret (1985), s. 91 - 94.

⁴⁹ *Vom Kriege*, Zweites Buch: Über die Theorie des Krieges, 1. Kapitel: Einteilung der Kriegskunst.

⁵⁰ Ks. Michael Howardin essee "The Forgotten Dimensions of Strategy" (1984).

⁵¹ Hahlwegin (1990) viittaukset teokseen *Vom Kriege* ja kommentit, s. 23.

⁵² Sama, s. 23 - 24.

⁵³ Tekstin laajuus riippuu ladonnasta ja kirjasinkoosta, joka nykyaikana on pienentynyt. Niinpä Werner Hahlwegin julkaisema, kirjan saksankielisen alkuperäisteoksen (1832 - 1836) perusteella nykykieliseen oikeinkirjoitusasuun toimitettu täydellinen versio täyttää liitteineen mutta ilman julkaisijan esipuheita ja huomautuksia kaikkiaan 1004 sivua. Michael Howardin ja Peter Paretin englanninkielinen täydellinen versio (1984) on mahduttettu 576 sivulle.

⁵⁴ Carl von Clausewitz, *On War* (Anatol Rapoportin esipuheella varustettuna, Pelican Classics 1968 ja Penguin Classics 1982).

⁵⁵ Carl von Clausewitz, *On War* (toimittaneet ja kääntäneet Michael Howard ja Peter Paret, Princeton University Press 1976, tässä käytetty painosta vuodelta 1984).

⁵⁶ Howard (1983, 1988), s. 75.

⁵⁷ Ks. Jehuda Wallach, "Misperceptions of On War by the German Military" teoksessa *Clausewitz and Modern Strategy* (ed. Michael Handel, Frank Cass, Exeter 1989), s. 213 - 239 ja Howard (1984), s. 29 - 36.

⁵⁸ Michael Howard, "Men against Fire: The Doctrine of the Offensive in 1914" teoksessa *Makers of Modern Strategy* (1986), s. 510 - 526 ja Howard (1984), s. 36 - 37.

⁵⁹ Sommen taistelun ensimmäisenä päivänä heinäkuussa 1916 englantilaiset menettivät hyökkäyksessä 60 000 miestä ja koko operaatiossa viiden kuukauden aikana 400 000, pääsemättä kuitenkaan tavoitteisiinsa. Ks. Liddell Hart, *Memoirs* (London 1967). Sommea koskeva luku on myös teoksessa Lawrence Freedman (ed.), *War* (Oxford Readers, Oxford University Press 1994) s. 22 - 24.

⁶⁰ Ks. Howard (1984), s. 39 - 41.

⁶¹ Ludendorff, *Der totale Krieg* (München 1935), s. 3 - 10. Ks. myös Michael Geyer, "German Strategy in the Age of Machine Warfare 1914 - 1945" teoksessa *Makers of Modern Strategy* (1986), s. 537 - 554 ja Sampo Ahto, "Sotateoriat maailmansotien välisenä aikana", *Sotahistoriallinen aikakauskirja* 3 (1984), s. 117 - 138.

⁶² Ks. Howard (1984), s. 41, Geyer (1986), s. 527 - 597 ja Wallach (1989), s. 234 - 235.

⁶³ Howard (1984), s. 43 - 44 ja Condoleezza Rice, "The Making of Soviet Strategy" teoksessa *Makers of Modern Strategy* (1986), s. 648 - 676 ja Markku Salomaa, *Teräksenkovaa politiikkaa* (Gaudeamus 1995), s. 14 - 31.

⁶⁴ Ks. Werner Hahlweg, "Clausewitz and Guerilla Warfare" teoksessa *Clausewitz and Modern Strategy* (ed. Michael Handel, 1989), s. 127 - 133 ja Adam Roberts, *Nations in Arms. The Theory and Practice of Territorial Defence* (Macmillan, IISS 1986), s. 7 - 37.

⁶⁵ David MacIsaac, "Voices from the Central Blue: The Air Power Theorists", s. 624 - 647 ja Lawrence Freedman, "The First Two Generations of Nuclear Strategists" molemmat teoksessa *Makers of Modern Strategy* (1986), s. 735 - 738 sekä Gregg Herken, *The Winning Weapon. The Atomic Bomb in the Cold War 1945 - 1950* (Princeton University Press 1981), s. 218 - 280.

⁶⁶ Bernard Brodie (ed.), *The Absolute Weapon: Atomic Power and World Order* (New York 1946), s. 76.

⁶⁷ Ks. esim. Gregg Herken, *Counsels of War* (Alfred Knopf, New York 1985).

⁶⁸ Ydinasestrategioista ja niiden kriitikoista 1960-luvulla ks. lähemmin Pekka Visuri, *Totaaalisesta sodasta kriisinhallintaan* (Otava, Keuruu 1989), s. 30 - 39.

⁶⁹ Raymond Aron selvitti klassisen Clausewitzin teorian muuntamista ydinasekauden oloihin sopivaksi teoksessaan *Clausewitz. Den Krieg denken* (alkuteos *Penser la guerre, Clausewitz*, Paris 1976, saks. Propyläen, Frankfurt am Main 1980).

⁷⁰ Raymond Aron, *Le Grand Debat*. Sen saksankielinen versio on *Einführung in die Atomstrategie. Die atlantische Kontroverse* (Köln - Berlin 1964), s. 196 ja 204 - 205. Teos perustuu lukuvuonna 1962/63 Pariisissa pidettyyn luentosarjaan "Johdatus atomstrategiaan".

⁷¹ Visuri (1989), s. 38 ja 121.

⁷² André Beaufre, *Introduction à la stratégie* (Paris 1963).

⁷³ Sama. Beaufren strategian menetelmistä ks. myös Visuri (1989), s. 40 - 41.

⁷⁴ Ks. Clausewitz, *On War* (ed. Anatol Rapoport, Penguin Books 1968), s. 15 - 16 ja 60 - 80. Vrt. Howard (1988), s. 75 ja Aron (1980), s. 453. Suomeen levinneistä väärinkäsityksistä ks. Pekka Visuri, "Lopettakaa Clausewitzin väärinkäyttö!" *Ulkopolitiikka* 1994, s. 69 - 71.

⁷⁵ Ks. esim. Karl Feldmeyer, "In bester preussischer Tradition", *Frankfurter Allgemeine Zeitung* 9.6.1993 ja Dieter Clauss, "40 Jahre Soldatengesetz und Wehrpflichtgesetz", *Europäische Sicherheit* 5/1996, s. 6 - 7.

⁷⁶ Ks. lähemmin Visuri (1989), s. 118 - 138.

⁷⁷ Clausewitzin teorioista strategian kehittämisen apuna ks. esim. *Frieden ohne Rüstung?* (Hrsg. Clausewitz-Gesellschaft, Mittler & Sohn, Herford 1989).

⁷⁸ Ks. Harry Summers Jr. *On Strategy: The Vietnam War in Context* (Carlisle Barracks: Strategic Studies

Institute 1981). Uudemmasta kehityksestä ks. myös Harry Summers, *The New World Strategy. A Military Policy for America's Future*. (Touchstone, New York 1995).

⁷⁹ Edward Luttwak, *The Logic of War and Peace* (Harvard University Press 1987).

⁸⁰ Ks. Pekka Visuri, *Sotilasliittojen piirissä käytävä opillinen keskustelu ja sen mahdolliset aseidenriisunnalliset vaikutukset* (ARNEK-raportti A/3, Helsinki 1989), s. 32 - 36 ja 49 - 51.

⁸¹ Clausewitzlaisen ajattelun uusista sovellutuksista ks. Sommers (1995).

⁸² Ks. Alvin ja Heidi Toffler, *Sodan ja rauhan futurologia* (Otava, Keuruu 1994). "Kolmas aalto" on uuden teknologian ja tiedon hallinnan leimaama aikakausi, kun "ensimmäinen aalto" oli maatalousvaltaisen tuotannon ja "toinen aalto" massateollisuuden aikaa.

⁸³ Sama, s. 304.